



Ekonomiska utsikter

hösten 2009

Ekonomiska utsikter | Hösten 2009

Tabeller

1:1	Försörjningsbalans och nyckeltal.....	5
3:1	Internationella förutsättningar.....	10
4:1	Försörjningsbalans.....	18
4:2	Export och import av varor.....	21
4:3	Investeringar.....	22
4:4	Disponibel inkomst och privat konsumtion.....	23
4:5	Produktion inom olika sektorer.....	24
4:6	Arbetsproduktivitet.....	25
4:7	Arbetsmarknadsläget.....	27
4:8	Sysselsättningen enligt NR.....	27
4:9	Löneökningar uppdelat på sektorer.....	28
4:10	Bidrag till prisökningen.....	30

Diagram

2:1	Ted-spread.....	8
2:2	Utlåning till hushåll och företag i Sverige.....	9
3:1	BNP.....	10
3:2	Arbetslöshet.....	10
3:3	Orderingång tillverkningsindustri i Tyskland.....	13
3:4	Huspriser i Storbritannien (Halifax).....	13
3:5	Huspriser i USA.....	14
3:6	Aktiepriser i USA.....	15
3:7	Företagsobligationer i USA, 5 år.....	15
3:8	Arbetslöshet i USA.....	16
4:1	BNP i Sverige.....	19
4:2	Orderingång, exportmarknaden.....	20
4:3	Svensk växelkurs mot exportkonkurrenter.....	20
4:4	Handel med varor.....	20
4:5	Bruttoinvesteringar.....	22
4:6	Privat konsumtion.....	23
4:7	Hushållens konfidensindikator (CCI).....	23
4:8	Hushållssektorns sparkvot (årsgenomsnitt) och soliditetsställning (1 januari).....	23
4:9	Genomsnittlig bostadsränta.....	24
4:10	Villaprisernas utveckling.....	24
4:11	Industriproduktionen.....	24
4:12	Produktivitet.....	25
4:13	Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet.....	26
4:14	Arbetade timmar.....	26
4:15	Nyanmälda platser och varsel.....	26
4:16	Sysselsättning och arbetsutbud.....	27
4:17	Sysselsättningsgrad 16–64 år.....	27
4:18	Arbetslöshet.....	27
4:20	Två vinstmått i näringslivet.....	29
4:19	Näringslivets löneökningar.....	29
4:21	KPI och KPIF.....	30
5:1	Offentliga sektorns bruttoskuld.....	33
5:2	Offentligt finansiellt sparande.....	34

Innehåll

Sammanfattning: Fortsatt sysselsättningsfall – politiken måste förhindra utslagning	4
Finanskrisen och reala effekter	8
Internationell utveckling	10
Sverige: BNP vänder upp långsamt, arbetsmarknadsläget fortsätter att försämrans	18
Ekonomisk politik	32

LO-ekonomerna utger sedan 1947 en konjunkturrapport.

Den kommer ut två gånger om året, vår och höst.

Detta är 2009 års höstrapport.

Vid frågor om innehållet, ring Lars Ernsäter på telefon 08-796 27 44.

Manusstopp: 2009-11-07

Den tabell- och diagrambilaga som tidigare varit del av
den tryckta rapporten, finns att få som pdf-fil.

© Landsorganisationen i Sverige 2009

Omslagsfoto: Lars Forsstedt

Grafisk form: LO

Original: MacGunnar – Information & Media

Tryck: LO-Tryckeriet, Stockholm 2009

ISBN 978-91-566-2574-9

LO 09.11 1 000

Sammanfattning: Fortsatt sysselsättningsfall – politiken måste förhindra utslagning

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR DEN ekonomiska politik vi föreslår är att den svenska och internationella vändningen kommer sent och går trögt. Med den omfattning av finanspolitiska insatser som regering och riksdag hittills har beslutat om innebär det en för svag sysselsättningsutveckling under både 2010 och 2011.

I väntan på att konjunkturen ska vända uppåt med kraft behövs omfattande offentliga satsningar. Sverige har inte råd att låta så många människor gå utan jobb och förlora kompetens och erfarenhet, och därmed med större sannolikhet hamna i långvarig arbetslöshet. Problembilden blir särskilt allvarlig givet att vi, på grund av demografiska förändringar vet att utbudet av arbetskraft kommer att utvecklas svagare från 2011 och framåt.

Finanskrisen inte akut, men heller inte över

Den globala finanskrisen har nu pågått i över ett år, men det mest akuta skedet är avklarat. Aktörerna på de finansiella marknaderna bedömer nu sannolikheten för en finansiell kollaps som mycket låg, eftersom det har blivit klart att det i många länder finns långtgående statliga garantier för bankernas åtaganden och att centralbankerna är beredda att stötta de stora finansiella instituten med likviditet till förmånliga villkor.

Den förbättrade tilltron till bankerna syns tydligt i räntorna för utlåning mellan banker. Företagens förbättrade tillgång till kapitalmarknaderna märks genom att riskpremierna för olika typer av företagsobligationer har sjunkit tillbaka och att företag med hög kreditvärdighet inte har några problem när det gäller finansiering.

Även om det finns tydliga tecken på att tillståndet på de finansiella marknaderna har förbättrats innebär det inte att finanskrisen är "över". Många banker har gjort stora kreditförluster, samtidigt som aktiemarknadernas krav på kapitaltäckning har ökat. Sammantaget innebär detta stora kapitalbehov i bankerna. I vissa länder och på vissa kreditmarknader finns det kreditrestriktioner. Även om företag och hushåll har mindre lånebehov – på grund av lägre konsumtion och investeringar samt ett behov att minska sin skuldsättning – så finns det risk för att bankernas utlåningskapacitet minskar i än högre grad. I sådana fall drabbar det framförallt de aktörer som inte har tillgång till finansiering vid sidan av bankerna – det vill säga hushåll och mindre eller nystartade företag.

Svag internationell tillväxt

Vårt scenario för den internationell ekonomiska utvecklingen 2010 och 2011 har reviderats upp jämfört

med i våras, men det står klart att 2009 blir ett uselt år för global ekonomi. En snabb nedgång i ekonomin, av den typ som skedde i slutet av förra året och början på detta, följs vanligen av en snabb uppgång. Mycket tyder dock på att denna återhämtning blir långsam.

Lågt kapacitetsutnyttjande gör att det dröjer innan investeringarna tar fart. Torts att finansmarknaderna nu börjar fungera normalt och förtroendet mellan aktörerna har återvänt dröjer återhämtningen. Flera faktorer håller tillbaka den internationella tillväxten. Utlåningen kommer inte att öka i samma takt som åren före finanskrisen och i många länder, särskilt USA, måste företag och hushåll dra ner på sina skulder. Efterfrågan hämmas också av stigande arbetslöshet, svag reallöneutveckling och fortsatt korrigerande av bostadspriserna på många marknader.

Det finns även risk för att finanspolitiska och penningpolitiska stimulanser dras tillbaka för snabbt.

Djupdykningen i efterfrågan har inneburit kraftiga negativa konsekvenser för produktion och sysselsättning. Initialt har vi i vissa länder sett "labour hoarding", det vill säga att personal behålls trots vikande efterfrågan i väntan på vändningen, medan löntagare i länder där en större andel har otrygga anställningar i större utsträckning och i ett tidigare skede gått ut i arbetslöshet. Eftersläpningseffekter gör att situationen på arbetsmarknaden under de kommande två åren blir mycket bekymmersam, med stigande arbetslöshet i många länder och risk för att andelen långtidsarbetslösa ökar kraftigt.

Svensk ekonomi tudelad

Den svenska ekonomin med dess starka koppling till omvärlden har drabbats hårt av den kraftiga och synkroniserade nedgången i den internationella ekonomin. BNP föll snabbare i Sverige än i många andra länder när världshandeln kollapsade i slutet av fjolåret. Raset för varuexporten är grunden för den "tudelning" av ekonomin vi nu ser med en djup kris för industriproduktion och industrisysselsättning och en mer "normal" konjunkturnedgång i andra delar av näringslivet.

Trots att BNP stabiliserades redan under det andra kvartalet i år och förväntas öka något mot slutet av året faller BNP med nästan 5 procent i år. Nästa år och 2011 ökar BNP med 1,6 respektive 2,8 procent. Svag efterfrågan från omvärlden gör att exporten och industriproduktionen återhämtar sig långsamt. Det låga kapacitetsutnyttjandet innebär fortsatt fallande investeringar. Först 2011 väntas export, investeringar och

industriproduktion ta fart. Hushållens konsumtion och positiva BNP-bidrag från lagerutvecklingen är de viktigaste faktorerna för uppgången på något års sikt. I Sverige är förutsättningarna för konsumtionsuppgång bättre än i många andra länder då hushållens sparande i utgångsläget är mycket högt. Uppgången i Sverige väntas bli snabbare än den genomsnittliga i OECD-området. Ändå dröjer det till slutet av 2011 innan BNP-nivån närmar sig samma nivå som innan krisen bröt ut.

Försörjningsbalans och nyckeltal

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Privat konsumtion	-0,3	-1,0	2,6	2,2
Offentlig konsumtion	1,5	1,2	1,1	-0,3
Investeringar	2,7	-16,6	-3,8	8,6
Lagerinvesteringar*	-0,6	-0,7	0,5	0,3
Export av varor och tjänster	1,9	-13,4	3,2	7,1
Import av varor och tjänster	3,0	-14,0	3,4	7,9
BNP	-0,2	-4,8	1,6	2,8
<i>Nyckeltal:</i>				
Sysselsättning	0,9	-2,6	-2,5	-0,2
Arbetslöshet, ILO	6,1	8,2	8,8	9,9
Sysselsättningsgrad 16-64	75,7	73,4	71,2	70,9
Timplön	4,3	3,1	3,0	3,0
Produktivitet i näringslivet	-2,9	-1,7	5,0	3,9
KPI	3,4	-0,3	0,6	2,0
Real disponibel inkomst	3,7	0,5	0,7	1,0
Bytesbalans**	8,3	6,8	6,0	5,9
Reporänta, dec	2,0	0,25	0,5	1,5
SEK/USD, dec	8,00	6,97	6,56	6,56
SEK/Euro, dec	10,72	10,19	9,59	9,59

Tabell 1:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

* Förändring av procent av föregående års BNP.

** Procent av BNP.

Fortsatt sysselsättningsfall

Det stora efterfrågefallet slår hårt mot produktionen och sysselsättningen, särskilt inom industrin. Företagen har för stor produktionskapacitet och för många anställda för den efterfrågan som finns och som väntas framöver. Sysselsättningsutvecklingen framöver styrs av i vilket tempo företagen kan minska sin övertalighet och återställa en rimlig produktivitetsnivå. De närmaste årens väntade återhämtning av produktiviteten innebär att sysselsättningen i näringslivet faller med

200 000 personer i år och nästa år sammantaget och med ytterligare 10 000 personer 2011. Till det ska läggas ett väntat sysselsättningstapp på 30 000 personer i offentlig sektor i år, där en del av nedgången förklaras av en ökad andel privatiserad verksamhet. Sysselsättningsfallet är mycket starkt koncentrerat till industrin, där sysselsättningen väntas falla med sammanlagt 140 000 personer, eller nästan 20 procent, åren 2009-2011.

Låg ränta under lång tid

Lågt resursutnyttjande och lågt inflationstryck framöver talar för låg ränta under lång tid. Vår bedömning är att Riksbankens räntebana innebär en onödigt snabb ränteuppgång under 2011. Återhämtningen efter det kraftiga BNP-fallet i år väntas ta lång tid. Därtill kommer att utvecklingen på arbetsmarknaden "släpar efter" den långsamma utvecklingen för efterfrågan och produktion. Arbetslösheten väntas sluta stiga först mot slutet av 2011 och resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är då mycket lågt.

Risken för en ohållbar utveckling av huspriserna framöver är relativt liten. Stora räntehöjningar under kort tid skulle dämpa husprisutvecklingen alltför kraftigt, vilket skulle hålla uppe hushållens sparande och försena återhämtningen. Vi tror det är bättre med höjningar i små steg under längre tid. Företag och hushåll behöver tid för att anpassa förväntningar och beteende till ett annat ränteläge.

Den mycket svaga produktivitetsutvecklingen i år innebär ett högt inflationstryck från arbetsmarknaden som pressar företagets vinster samtidigt som inflationen mätt med KPIF, där man bortser från ändrade räntesatser, stannar vid 1,8 procent. I prognosberäkningarna antas att lönerna framöver ökar med 3 procent, vilket är förenligt med att vinsterna i näringslivet återhämtar sig. 2010 och 2011 bedöms produktiviteten i näringslivet öka kraftigt. Minskande enhetsarbetskostnader och svag importprisutveckling ger då utrymme för ökade vinster samtidigt som KPIF-inflationen blir lägre än 2009. Det svaga resursutnyttjandet pekar mot att inflationen kommer att vara låg även åren efter 2011.

Unika förutsättningar för aktiv finanspolitik

De traditionella invändningarna mot aktiv finanspolitik har just nu svag bärighet. Många centralbanker har redan sänkt styrräntan till nära noll. En försvagning av de offentliga finanserna kan därför bidra till att undvika att det uppstår förväntningar om deflation. Risken för att effekterna av en mer ambitiös finanspolitik ska komma för sent, och därmed bidra till en överhettad ekonomi, framstår idag som liten. Svensk ekonomi är, även med en ganska pessimistisk syn på den potentiella produktionen, långt ifrån fullt kapacitetsutnyttjande.

Troligen innebär finanskrisen också att fler hushåll och företag har svårt att låna till konsumtion eller investeringar. I ett sådant läge är finanspolitiska stimulanser särskilt effektiva.

Regeringens finanspolitik inriktning har varit expansiv under 2009, men inte i tillräcklig omfattning och med i hög grad fel inriktning. Istället för lämpliga temporära åtgärder också på utgiftssidan av statsbudgeten, har permanenta skattesänkningar och skatteavdrag stått i fokus.

Redan under våren 2009 började flera EU-länder, däribland Sverige, att lyfta fram behovet av att planera för exitstrategier, det vill säga hur man ska kunna rulla tillbaka de finans- och penningpolitiska åtgärder som har gjorts för att begränsa finanskrisens effekter på produktion och sysselsättning. Det är viktigt att stimulanserna inte dras tillbaka för tidigt. Då finns en tydlig risk för en lose-lose-situation, där konjunkturer återigen försvagas, samtidigt som de offentliga finanserna, genom automatiska stabilisatorer, försvagas mer än de skulle ha gjort om stimulanserna legat kvar ytterligare en tid. Denna risk gäller inte minst i förhållande till ECBs penningpolitiska agerande som troligen kommer att bli avgörande för vilka de långsiktiga konsekvenserna av krisen blir i Europa.

Arbetsmarknadspolitiken

Den dramatiska försämringen av arbetsmarknaden ökar riskerna för utslagning av arbetskraft och lägre arbetsutbud. Dessutom riskerar hög arbetslöshet att leda till bestående hög arbetslöshet, så kallad persistens, på arbetsmarknaden. Försämringarna i a-kassan, där kraftiga avgiftshöjningar har kombinerats med lägre ersättningar, gör att individer idag har sämre inkomstrygghet än tidigare. Mer än var tredje arbetslös som är inskriven på Arbetsförmedlingen är inte medlem i någon a-kassa.

Denna arbetsmarknadskris riskerar att bli djup och pågå under flera år. Därför måste den aktiva arbetsmarknadspolitikens långsiktiga positiva effekter väga tungt i valet av krispolitik. Då måste kompetensförsörjning och högt arbetsutbud stå i fokus. Det finns starka kopplingar mellan utbildningspolitik och arbetsmarknadspolitik och den tidigare måste stödja den senare under krisen.

I det korta perspektivet kan det tyckas svårt att åstadkomma positiva individeffekter av aktiva program när efterfrågan på arbetskraft är låg. Mycket talar därför för att inriktningen på den aktiva arbetsmarknadspolitikens bör skifta med arbetsmarknadsläget. Det är i början av en djup nedgång mest lämpligt att satsa på längre, mer allmänna och breda utbildningsinsatser med fokus på att höja utbildningsnivån bland dem med kort utbildning.

LO-ekonomernas förslag

Vi ser fortsatt behov av en kraftigt stimulerande ekonomisk politik för att motverka varaktig utslagning av arbetskraft och produktionskapacitet, och för att öka den effektiva efterfrågan i ekonomin.

Finanspolitiken för 2009 är för stram i förhållande till det stora fallet i efterfrågan. De svenska statsfinanserna är mycket starka. Det finns därför inte budgetmässiga skäl att ta risker med produktion och sysselsättning. I nuläget finns inte någon målkonflikt mellan att ytterligare stödja produktion och sysselsättning och att upprätthålla hög trovärdighet för de offentliga finanserna.

En mycket bra konsumtionsstimulans i denna kris hade utan tvivel varit en samfällad sådan i EU. En skrotpremie för bilinköp eller en tillfällig momssänkning riktad mot sällanköpsvaror hade båda varit goda ekonomisk-politiska vägval. Men EU-nivån har varit en besvikelse genom krisen.

Stärkta automatiska stabilisatorer: a-kassa och inkomststöd

Så kallade automatiska stabilisatorer – regelstyrd finanspolitik – är ett betydelsefullt inslag i en politik för att snabbt stabilisera efterfrågan vid konjunktursvängningar. En permanent reform av arbetslöshetsförsäkringen är en viktig del av stärkta stabilisatorer. En a-kassareform av detta slag har positiva effekter för inkomstfördelningen, förutom att den ger stabiliseringspolitiska vinster och utgör en grundbult i den svenska modellen på arbetsmarknaden. För att motverka ökade inkomstskillnader vill vi också föreslå stärkta transfereringar till hushållen, riktade till hushåll med låga inkomster.

Kommuner och landsting: tillfälliga statsbidrag även 2011 och kommunbuffert

Kommuner och landsting behöver ha goda möjligheter att planera sin verksamhet och statsbidragen till kommunerna behöver höjas med cirka 15 miljarder kronor 2011. Det skulle möjliggöra för kommunerna att upprätthålla kvaliteten i det offentliga åtagandet och minska riskerna för kommunala uppsägningar, i detta för arbetsmarknaden mycket känsliga läge. Reformen att stabilisera kommunernas skatteinkomster över konjunkturcykeln – det vi kallat en ”kommunbuffert” – bör genomföras.

Kvalitetshöjning i aktiva insatser till arbetslösa: arbetsmarknadsprogram och utbildningslyft

När det gäller arbetsmarknadspolitiken måste fokus ligga på att tillföra mer resurser till kvalitet och innehåll. Under 2010 behövs ytterligare cirka 5 miljarder kronor och 2011 cirka 7 miljarder kronor per år utöver

regeringens politik för att säkra kvaliteten i programmen och förmedlingsverksamheten. I en situation där sysselsättningen faller så snabbt som den gör nu kan arbetsmarknadspolitiken inte bära hela ansvaret, utan den måste kompletteras av insatser inom ramen för det ordinarie utbildningssystemet.

Vi efterlyser därför en stor satsning på ett utbildningslyft för att höja utbildningsnivån i arbetskraften och samtidigt motverka hög arbetslöshet genom krisåren.

Extraordinära stöd till industrin

En lösning som bör prövas är en trepartssamverkan, där såväl stat, som företag och anställda, är med och bidrar. I en sådan modell kunde industrins anställda få delta i utbildning en dag i veckan under 2010 med ekonomisk ersättning på a-kassenivå. Det kan också vara värt att pröva andra metoder för att hålla uppe industrins investeringar, exempelvis genom att ge företag möjlighet att "låna" av förväntade framtida förlustavdrag.

Byggsektorn: tillfälligt större ROT-avdrag och offentliga investeringar

Ett tillfälligt och mer omfattande ROT-avdrag bör genomföras som omfattar fastighetsägare av flerfamiljsbostäder och bör vara utformat så att staten subventionerar ungefär en tredjedel av arbetskostnaden. Satsningar på nya offentliga investeringar bör sättas igång. Omfattningen bör vara cirka 5 miljarder kronor utöver regeringens anslag under 2010 och 15 miljarder kronor under 2011.

Återreglering av finansmarknaden

Finansiella kriser leder ofta till stora realekonomiska kostnader, i form av förlorad produktion och högre arbetslöshet. Kostnaderna bärs i oproportionerligt hög grad, det visar den kris vi nu upplever, av vanliga löntagare. En återreglering av de finansiella marknaderna är därför av strategisk vikt för breda löntagargrupper och bör ses som ett av de viktigaste inslagen i en framgångsrik arbetsmarknads- och sysselsättningspolitik. Målet för reglering och tillsyn är att uppnå en finansiell sektor som bidrar till en välfungerande kreditförsörjning, men som inte kan välta över kostnader och risker på staten.

Finanskrisen och reala effekter

SVERIGE OCH VÄRLDEN genomlider just nu den största finansiella krisen på många årtionden. Krisen är mycket lik tidigare mer omfattande bank- och finanskriser. Finanskrisen utlöstes av fallande bostadspriser i USA och av att allt fler hushåll fick svårt att betala räntorna på sina bolån. Detta fick stora negativa effekter på värdet av värdepapper med bolån som underliggande tillgång. Särskilt investeringsbanker i USA gjorde stora förluster, vilket ledde till en förtroendekris för banker över hela världen. Konkursen i Lehman Brothers den 15 september 2008 utlöste en finansiell panik, som tvingade regeringar och centralbanker till extraordinära ingripanden i form av garantier, kapitaltillskott och stora räntesänkningar.

Akuta skedet är avklarat

Den globala finanskrisen har nu pågått i över ett år, men det mest akuta skedet är avklarat. Aktörerna på de finansiella marknaderna bedömer nu sannolikheten för en finansiell kollaps som mycket låg, eftersom det har blivit klart att det i många länder finns långtgående statliga garantier för bankernas åtaganden och att centralbankerna är beredda att stötta de stora finansiella instituten med likviditet till förmånliga villkor. De som lånar ut pengar till banker och andra "systemkritiska" institutioner kan med andra ord känna sig tryggare än de gjorde hösten 2008.

En finansiell kris påverkar den reala ekonomin, det vill säga produktion och sysselsättning, på flera sätt. Bland annat uppstår förmögenhetseffekter av krympande tillgångspriser, försämrat förtroende bland företag och hushåll, samt att faktiska kreditrestriktioner

gör att investeringar inte kommer till stånd. På flera av dessa områden kan vi idag konstatera tydliga förbättringar.

Den förbättrade tilltron till bankerna syns tydligt i räntorna för utlåning mellan banker. Det visar diagrammet över TED-spreaden. Företagens förbättrade tillgång till kapitalmarknaderna märks genom att riskpremierna för olika typer av företagsobligationer har sjunkit tillbaka och att företag med hög kreditvärdighet inte har några problem när det gäller finansiering. Enligt Finansinspektionen har både banker och företag nu goda finansieringsmöjligheter i Sverige. Bankerna har nu möjlighet att låna, både på kort och på lång sikt, till villkor som är jämförbara med dem som rådde före Lehman Brothers konkurs.

Sedan början på året har aktiepriserna stigit kraftigt, vilket har bidragit positivt till hushållens nettoförmögenhet. Ett brett aktieindex som S & P 500 ligger dock fortfarande ungefär 30 procent under toppnoteringen före krisen. Husprisernas utveckling är den faktor som har störst inverkan på hushållens förmögenhetsställning. I både USA och Storbritannien verkar bostadspriserna ha börjat stiga igen. Jämfört med toppen har bostadspriserna i USA fallit med ungefär 30 procent. Även i Storbritannien (- 12 procent), Irland (- 18 procent), Frankrike (- 8 procent), Spanien (- 7 procent) och Norge (- 7 procent) har bostadspriserna fallit kraftigt, enligt data från IMF. Förtroendet bland hushåll och företag har, mätt med olika typer av konfidensindikatorer, förbättrats under samma tidsperiod.

Krisen långt ifrån över

Även om det finns tydliga tecken på att tillståndet på de finansiella marknaderna har förbättrats innebär det inte att finanskrisen är "över", om vi med det menar att den finansiella sektorn inte längre hämmar den reala ekonomin. Många banker har gjort stora kreditförluster, samtidigt som aktiemarknadernas krav på kapitaltäckning har ökat. Sammantaget innebär detta stora kapitalbehov. IMF har varnat för att banker i både Europa och USA, såväl som i andra delar av världen, behöver mer kapital.

IMF bedömer idag att de globala förlusterna i bank-systemet under 2007 till 2010 kommer att uppgå till cirka 2 800 miljarder dollar, varav 1 500 miljarder dollar ännu inte har skrivits av. Enligt IMF har amerikanska banker realiserat 60 procent av förväntade förluster, medan europeiska banker endast har realiserat 40 procent av förlusterna.

Ted-spread

3 månaders interbankränta (Stibor) – statsskuldväxel

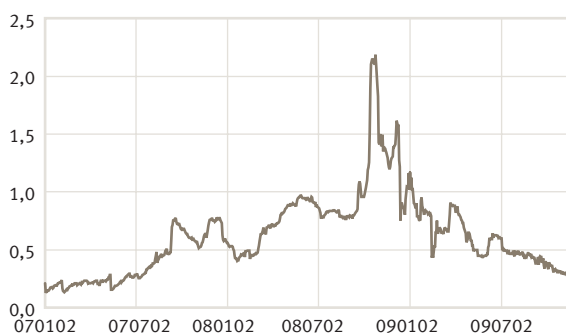


Diagram 2:1

Källa: Reuters EcoWin

Bankerna försöker därför stärka sina balansräkningar på flera olika sätt. Många banker har varit framgångsrika i att ta in mer eget kapital. På grund av möjligheten att låna billigt, och stor omsättning från provisionsintäkter, har många banker, särskilt de stora amerikanska investeringsbankerna, visat goda resultat de senaste två kvartalen. I Sverige har marginalerna på bolån ökat med ungefär en halv procentenhet jämfört med tiden före finanskrisen, enligt Finansinspektionen. Utlåningsmarginalerna i förhållande till företagen har ökat mer, beroende på att kreditrisken ökat och att företagens förhandlingsstyrka minskat. De svenska storbanker som inte dras med stora kreditförluster i Baltikum visade starka resultat under tredje kvartalet och har, vad det verkar, en stark kapitalställning.

I vissa länder och på vissa kreditmarknader finns det kreditrestriktioner. Det kan också vara så att det i vissa länder där staten har stora lånebehov – särskilt USA och Storbritannien – uppstår ett "finansieringsgap", som kan hanteras antingen genom högre räntor eller genom att centralbanken köper stabsobligationer som i USA och Storbritannien. Enligt IMF finns dock en betydande risk för att statliga lånebehov tränger undan privata de närmaste åren.

I Sverige är det framförallt i förhållande till företagen som kreditillväxten har bromsat in. I september i år var tillväxten i utlåningen till icke-finansiella företag minus 0,6 procent på årsbasis. För ett år sedan var motsvarande siffra plus 13,6 procent. För hushållen var tillväxten i utlåningen 8,2 procent, medan den i september 2008 var 10,0 procent. Även i eurozonen finns tydliga tecken på att kreditillväxten är svag. Under september minskade utlåningen till den privata sektorn med 0,3 procent, mätt på årsbasis, jämfört med samma period förra året.

Även om företag och hushåll har mindre lånebehov – på grund av lägre konsumtion och investeringar samt

ett behov att minska sin skuldsättning – så finns det risk för att bankernas utlåningskapacitet minskar i än högre grad. I sådana fall drabbar det framförallt de aktörer som inte har tillgång till finansiering vid sidan av bankerna – det vill säga hushåll och mindre eller nystartade företag.

Krisen kan heller inte sägas vara över så länge olika former av extraordinära offentliga interventioner kvarstår. I praktiken är det staten som idag garanterar att banksektorn har tillräckligt med kapital och är likvid.

Regeringen beslutade den 8 oktober i år att förlänga det så kallade garantiprogrammet för bankerna en andra gång. Det löper nu fram till den 30 april 2010. Statens garantier för bankers värdepappersupplåning uppgick till 308 miljarder kronor den 30 september, vilket är 45 miljarder mindre än i juni.

Utlåning till hushåll och företag i Sverige Årlig procentuell förändring

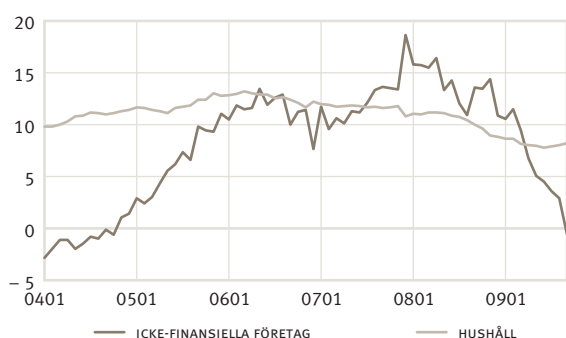


Diagram 2:2

Källa: SCB

Internationell utveckling

2009 uselt år för global ekonomi

Vi gör i denna del av utsikterna en genomgång av de internationella förutsättningarna. Vår prognos för BNP i olika länder och regioner framgår av tabell 3:1. Vårt scenario för den ekonomiska utvecklingen 2010 och 2011 har reviderats upp. Enligt IMF (WEO Oktober 2009) krymper världens BNP under 2009, vilket innebär att BNP per capita faller.

Internationella förutsättningar

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
BNP				
USA	1,1	-2,7	1,5	2,8
Tyskland	1,0	-5,3	0,5	1,5
UK	0,7	-4,4	0,9	2,2
Danmark	-1,1	-4,5	1,0	1,5
Norge fastl	2,6	-1,2	2,1	2,9
Finland	0,7	-6,4	0,9	2,0
OECD	0,8	-3,7	1,4	2,4
EMU-12	0,5	-4,2	0,6	1,3
Kina	9,0	8,9	9,0	9,7
Svensk exportmarknadstillväxt	1,0	-16,9	1,9	6,8
Råoljpris, Brent				
USD/fat	97	61	74	77
Växelkurs				
USD/EURO	1,46	1,38	1,46	1,46

Tabell 3:1

Källa: OECD, IMF, Norska SSB, Riksbanken, Reuters EcoWin samt egna beräkningar

Trots att en snabb nedgång vanligtvis följs av en snabb uppgång, finns det mycket som tyder på att denna återhämtning blir långsam. Anledningen till detta är att nedgången orsakades av en snabb strukturell förändring av finansmarknaden och inte enbart av konjunkturella skäl. Den största delen av nedgången beror dock på ett kraftigt och samfällt fall i global efterfrågan. Återhämtningen går trögare i EU än i USA, som gick in i lågkonjunkturen tidigare.

Variabler som kan inverka hämmande eller rentav negativt på kommande utveckling är fortsatt låg utlå-

ning trots stabilisering på kreditmarknaden, avvaktan inför kommande regleringar av finansmarknaden och hämrad efterfrågan på grund av stigande arbetslöshet, blygsam löneutveckling och fortsatt korrigerande av bostadspriserna. Detta kan dessutom förstärkas om effekterna av finanspolitiska stimulanspaket skulle ebb ut alltför snabbt.

Djupdykningen i efterfrågan har inneburit kraftiga negativa konsekvenser för produktion och sysselsättning. Initialt har vi i vissa länder sett "labour hoarding", det vill säga att personal behålls trots vikande efterfrågan i väntan på vändningen, medan löntagare i länder där en större andel har ottrygga anställningar

BNP

Årlig procentuell förändring

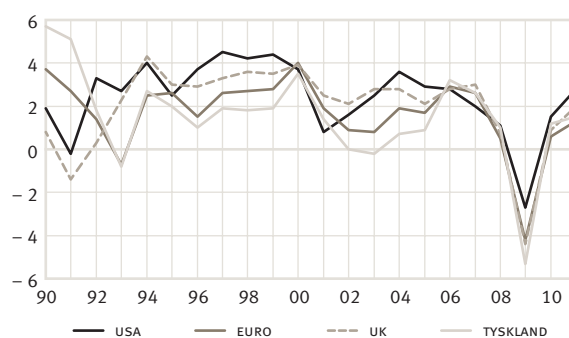


Diagram 3:1

Källa: OECD och IMF

Euro-området består av 12 länder.

Arbetslöshet

Procent av arbetskraften

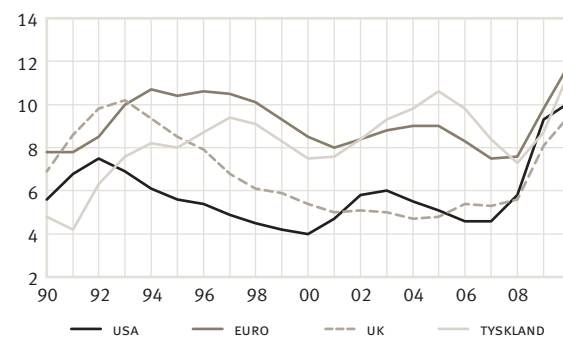


Diagram 3:2

Källa: OECD

Euro-området består av 12 länder.

i större utsträckning och i ett tidigare skede gått ut i arbetslöshet. Eftersläpningseffekter gör att situationen på arbetsmarknaden under de kommande två åren blir mycket bekymmersam, med stigande arbetslöshet i många länder och risk för att andelen långtidsarbetslösa ökar kraftigt.

Norden

De nordiska länderna är starkt beroende av varandras marknader för export. De övriga nordiska länderna utgör cirka en fjärdedel av svensk exportmarknad. I Sverige och Finland bidrar industrin till drygt 20 procent av BNP, vilket är högre än i Norge och Danmark (cirka 15 procent). Det är också i Sverige och Finland som industriproduktionen har minskat som mest under det första halvåret 2009.

Danmark

Tillväxten dämpades tidigt och uppgången dröjer

Danmark påverkades tidigt av den internationella lågkonjunkturen, BNP var i stort sett oförändrad under det sista kvartalet 2007 men minskade därefter under samtliga kvartal 2008. I genomsnitt föll BNP med 1,2 procent under 2008, vilket är betydligt mer än i de övriga nordiska länderna. Av 33 länder i IMF:s oktoberprognos var det endast Irland som hade en sämre utveckling än Danmark under 2008.

En anledning till att Danmark drabbats extra hårt är en tidigare överhettad bostadsmarknad där priserna har fallit med cirka 15 procent hittills och bedöms fortsätta falla under hösten och vintern. Den negativa utvecklingen på bostadsmarknaden är ett större problem i dansk ekonomi än i de övriga nordiska länderna.

Dansk BNP minskade med 2,6 procent under det andra kvartalet i år jämfört med det första kvartalet. Jämfört med motsvarande kvartal i fjol föll BNP med hela 7,2 procent. Det är det största fallet sedan 1976. Det är framför allt investeringar och privat konsumtion som har utvecklats sämre än väntat, men även utrikeshandeln har varit svag. Dansk export är beroende av stigande efterfrågan i Tyskland och Sverige, de två viktigaste exportmarknaderna, samt i övriga nordiska länder.

Enligt IMF:s oktoberprognos bedöms BNP minska med 2,4 procent i år. Det är en optimistisk prognos med tanke på att tillväxten föll kraftigt under det första halvåret. Arbetarrörelsens Erhvervsråd räknar med minus 4,5 procent för 2009, vilket enligt vår syn är mer sannolikt. Under 2010 och 2011 bedöms BNP, enligt Erhvervsrådet, öka med 1,0 respektive 1,5 procent.

Låg men stigande arbetslöshet

Danmark är mitt uppe i ett dramatiskt sysselsättningsfall och sysselsättningen har minskat med 90 000 per-

soner eller drygt 3 procent sedan början av 2008. Det innebär att halva sysselsättningsuppgången sedan 2005 redan är uttraderad.

Sysselsättningen har procentuellt sett minskat mest inom bygg- och anläggning, följt av industrin och handeln. Den offentliga sektorn har bromsat den sammanlagda utvecklingen och ökat antalet sysselsatta.

Arbetslösheten har fördubblats i Danmark, dock från en mycket låg nivå. I augusti var den 3,7 procent. Arbetslösheten kommer att fortsätta öka, men enligt IMF:s prognos stannar den på internationellt sett blygsamma 4,2 procent i genomsnitt under 2010.

Svag konsumtion trots skattesänkningar

Den danska finanspolitiken är inriktad på skattelättnader för att stimulera den privata konsumtionen. Dessutom kan danskarna från och med juni i år ta ut vissa pensionsbesparingar som tidigare har varit skyddade för förtida uttag.

Fortsatt sjunkande huspriser, stigande arbetslöshet och lägre löneökningar talar dock för en relativt svag konsumtionsutveckling och fortsatt högt sparande.

Finland

Dyster utveckling och prognos för finsk tillväxt

Finlands BNP föll med 2,6 procent under det andra kvartalet i år jämfört med det första kvartalet. Jämfört med motsvarande kvartal i fjol föll BNP med hela 9,4 procent. Finlands ekonomi krymper klart snabbare än EU-områdets sammanlagda ekonomi.

Exporten minskade under andra kvartalet i år med hela 30 procent jämfört med samma kvartal 2008. Jämfört med första kvartalet 2009 stannade dock exportminskningen på 0,7 procent, vilket indikerar att fallet har bromsats upp betydligt. Importen minskade under andra kvartalet i år med 27,7 procent jämfört med samma kvartal året före och med 6,0 procent jämfört med första kvartalet 2009. Efterfrågan i Tyskland och Sverige, dit sammanlagt en femtedel av finsk export går, är avgörande för Finlands exportutveckling. Därtill har framför allt finsk skogsindustri förlorat marknadsandelar till Sverige på grund av att euron stärkts i förhållande till kronan.

Den privata konsumtionen ökade mycket snabbt åren före krisen och hushållens skuldsättning ökade påtagligt. Sedan hösten 2008 har konsumtionen fallit kraftigt. Under andra kvartalet i år minskade den privata konsumtionen med 3,4 procent jämfört med samma kvartal 2008. Den svaga konsumtionsutvecklingen förklaras bland annat av en stigande arbetslöshet och sjunkande bostadspriser. Jämfört med samma kvartal 2008, föll investeringarna under andra kvartalet i år med 11,7 procent.

Under 2008 ökade BNP med i genomsnitt 1,0 pro-

cent. Enligt IMF:s prognos kommer BNP att falla med hela 6,4 procent i år. Det är en betydligt sämre utveckling än genomsnittet för euroområdet där BNP bedöms minska med 4,2 procent. Av de 33 länder som ingår i IMF:s prognos är det endast Irland och Island som antas få en sämre utveckling än Finland under 2009. Under de kommande två åren bedöms dock återhämtningen ske något snabbare i Finland än i euroområdet, och BNP ökar med 0,9 respektive 2,0 procent under 2010 och 2011.

Arbetslösheten stiger till höga nivåer

Arbetslösheten stiger nu påtagligt i Finland. Arbetslösheten steg från 7,3 procent 2008 till 9,6 procent under det andra kvartalet i år. Under nästa år räknar Löntagarnas forskningsinstitut att arbetslösheten når cirka 11 procent.

Avtalsrörelse under hösten

I år bedöms lönerna stiga med cirka 4 procent. Under hösten 2009 pågår en ny avtalsrörelse för stora delar av arbetsmarknaden. Löntagarnas forskningsinstitut räknar med löneökningar runt 2,5 procent under 2010.

Inflationen har, liksom i många andra länder, sjunkit kraftigt under det senaste året. Sedan i somras har KPI varit negativ, främst på grund av sjunkande energipriser och lägre räntor. En planerad momssänkning på mat kommer att motverka en snar inflationsuppgång.

Skattelättnader som krispolitik

Den finska regeringen har hållit fast vid skattesänkningar som var planerade redan före konjunktur nedgången, som främsta medel för att motverka krisens effekter. Exempelvis sänktes matmomsen från 17 till 12 procent i oktober. Löntagarnas forskningsinstitut visar att den finska stimulanspolitiken för 2009 har en större tyngdpunkt på skattelättnader än i de flesta andra länder. Strama utgiftsramar har inte lämnat något större utrymme för utgiftsstimulans. Kommunererna planerar dessutom att minska sina utgifter.

Stimulansåtgärderna för 2009 uppgår till 1,5 procent av BNP. Det är oklart om det blir några nya stimulansåtgärder för 2010 och finanspolitiken ser ut att bli i det närmaste neutral nästa år.

Norge

Förhållandevis lindrig nedgång i norsk ekonomi

Norsk BNP (fastlandsnorge exklusive olje- och gassektorerna) ökade med 0,3 procent under det andra kvartalet i år jämfört med kvartalet innan. Om olje- och gasindustrin inkluderas sjönk dock BNP med 1,3 procent.

Tillväxten under det andra kvartalet leddes av en ökad privat och offentlig konsumtion. Den privata

konsumtionen, som minskat under de fyra föregående kvartalen, ökade med 0,6 procent under det andra kvartalet i år. Norska hushåll har en relativt hög skuldsättning och cirka 90 procent har enligt uppgifter från SEB rörlig ränta på sina lån. Den expansiva penningpolitiken med låga räntor har därför gett en snabb positiv effekt på hushållens ekonomi och konsumtion. Även en lägre arbetslöshet än väntat främjar konsumtionsutvecklingen.

De samlade investeringarna ökade under det andra kvartalet i år beroende på starka offentliga investeringar. Den offentliga konsumtionen ökade samtidigt med 2,0 procent. Inom industrin, där investeringarna tidigare minskat kraftigt, planade utveckling ut och industriinvesteringarna minskade endast blygsamt.

Det var den privata och offentliga tjänstesektorn som bidrog till BNP-tillväxten under andra kvartalet. Däremot fortsatte industriproduktionen att minska för fjärde kvartalet i rad, men minskningen dämpades under det andra kvartalet i år.

Den samlade exporten fortsatte att minska med 2,9 procent på grund av stark nedgång av olje- och gasexporten. Övrig export, som minskat sedan förra sommaren, var i stort sett oförändrad under andra kvartalet i år. Importen ökade med drygt en procent under samma kvartal, varav en ökad efterfrågan av bilar bidrog till detta.

BNP för fastlandsnorge ökade under 2008 med 2,6 procent. Norska Statistisk Sentralbyrå (SSB) bedömer att BNP minskar med 1,2 procent i år, vilket är en förhållandevis lindrig nedgång. Under 2010 och 2011 ökar tillväxten med 2,1 respektive 2,9 procent.

Arbetsmarknaden har klarat sig förvånansvärt bra

Sysselsättningen var oförändrad mellan det första och andra kvartalet i år. Inom kommunerna och den privata tjänstesektorn ökade sysselsättningen medan den fortsatte att minska inom industrin och byggbranschen.

Tecken tyder på att arbetslösheten inte ökar lika kraftigt som tidigare och under det andra kvartalet låg arbetslösheten stilla på relativt blygsamma 3,1 procent.

Dämpade priser och något stigande löner

Norska SSB bedömer att löneökningarna dämpas i år till cirka 4 procent jämfört med i fjol. Under 2008 ökade lönerna med cirka 6 procent. Men en stigande ekonomisk aktivitet och lägre arbetslöshet än väntat gör att lönerna troligen ökar något mer redan nästa år. Inflationen, som under fjolåret var relativt hög, minskar till uppskattningsvis 2 procent i år. En starkare norsk krona bidrar till lägre inflation framöver.

Framgångsrik politik motverkar arbetslösheten

De norska stimulansåtgärderna är omfattande och har gjort att krisens effekter på arbetsmarknaden inte har blivit lika stora som i de övriga nordiska länderna. Stimulansåtgärderna innehåller betydligt mindre skattelättnader jämfört med andra länder, vilket kan förklara att sysselsättningen ökat inom offentlig sektor.

Norska SSB bedömer att Norges Bank börjar höja räntan redan i slutet av 2009 för att sedan gradvis öka under de kommande åren.

EU

Stora skillnader inom EU

Det är stora skillnader i tillväxt mellan EUs medlemsstater. Detta beror på i vilken utsträckning, och med vilka medel i nationell stimulans, länderna har hantlerat krisen. Det råder dock också stora skillnader i utlandsberoendet mellan EUs ekonomier.

För 2009 blev utfallet för EU under de två första kvartalen bättre än väntat. Inom EU är det framförallt Tyskland och Frankrike som agerar draglok. I EU-12 blir tillväxten 2009 minus 4,2 procent, medan den 2010 respektive 2011 blir 0,6 och 1,3 procent

Medlemsstaterna i Central- och Östeuropa drabbades hårt av minskade kapitalflöden till följd av finans-krisen. Där finns positiva tecken i form av att fallet i tillväxten har dämpats. I Baltikum fortsätter ekonomierna att krympa kraftigt både 2009 och 2010. För till exempel Lettland spår IMF ett BNP-fall på 18 procent i år, medan tillväxten blir minus 4 respektive 1,5 procent 2010 och 2011.

Återhämtningen drivs av ökad export

Tysk ekonomi är i stor utsträckning beroende av sin utrikeshandel för en snabb vändning. De tyska exportvarorna består till stor del av investeringsvaror. I takt med ökad efterfrågan och därmed ökad orderin-

Orderingång tillverkningsindustri i Tyskland

Säsongrens index, 2005 = 100

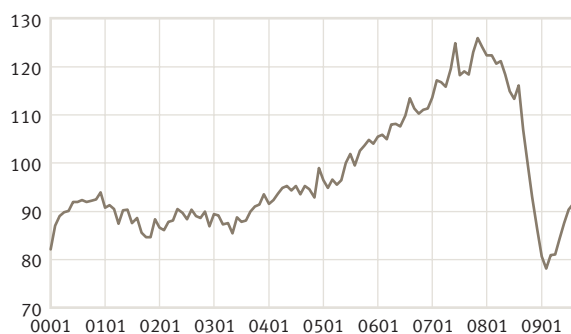


Diagram 3.3

Källa: Reuters EcoWin

Huspriser i Storbritannien (Halifax)

Säsongrens, index 1983 = 100

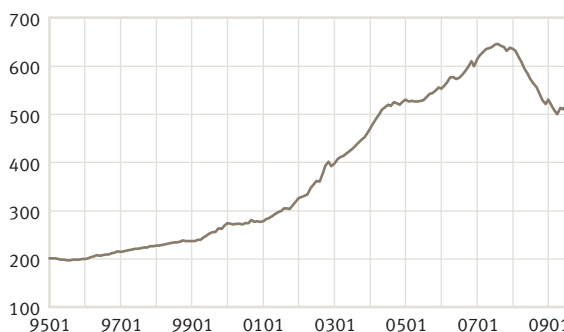


Diagram 3.4

Källa: Reuters EcoWin

gång från omvärlden så tar tysk export fart. Den ekonomiska utvecklingen understöds också av offentliga satsningar på infrastruktur. Även i Frankrike växer ekonomin återigen. Landets stora offentliga sektor och relativt begränsade omvärldsberoende har besparat Frankrike en del negativa effekter av den ekonomiska krisen.

Storbritanniens ekonomi befinner sig i ett alltmer bekymmersamt läge, vilket delvis förklaras av fortsatt korrigerings av bostadsmarknaden, en rejäl ökning av arbetslösheten och minskad konsumtion. Korrigeringen av priserna på bostadsmarknaden innebär ett behov av ökat privat sparande, med följd effekter för hushållens konsumtion, som utvecklas svagare. Förutom det skarpa fallet i allmän efterfrågan, förklaras den hastiga uppgången i arbetslöshet av en svagare anställningstrygghet än i många andra länder. Tillväxten i Storbritannien förväntas dock ta fart mot slutet av 2009, understödd av en svag valuta och ökad export.

Låg utlåning

Den finansiella sektorn i EU har stabiliserats tack vare medlemsstaternas krispolitik. Utlåningen är dock fortsatt begränsad, vilket både kan förklaras av dyrare lån än tidigare och skärpta utlåningskrav. Det är troligt att marknadsturbulensen har inneburit ett mer långvarigt skifte uppåt för kreditkostnaderna. Detta kommer i så fall att begränsa omfattningen av investeringar, jämfört med tiden före krisen, och därmed påverka potentiell tillväxt negativt. För bättre insyn och framtida finansiell stabilitet har Kommissionen nyligen föreslagit att det inrättas nya övervakningsmyndigheter på EU-nivå.

Arbetslösheten ökar

Permitteringslöner, där kostnaden för kortare arbetstid delas mellan stat, arbetsgivare och löntagare, har

inneburit att många kunnat vara kvar i anställning i flera EU-länder. Detta system tillämpas i Tyskland och Frankrike och innebär att minskad produktivitet accepterats i utbyte mot begränsade effekter på arbetslösheten. När den maximala tidsgränsen med permitteringslön passeras, riskerar arbetslösheten att öka snabbt, såvida reglerna inte ändras eller annan stimulans sätts in.

Arbetslösheten kan också öka till följd av att skrotningspremierna för bilar upphör, vilka under årets första halva har inneburit ett kraftfullt bidrag till konsumtion och därmed produktion och sysselsättning inom bilindustrin.

Arbetslösheten inom EU stiger upp emot 12 procent 2010. Eftersläpningseffekter från den starka nedgången i produktion sedan finanskrisens start är en del av orsaken. De för Sverige viktiga exportländerna Tyskland och Storbritannien klarar sig dock bättre än EU-genomsnittet. Om arbetsgivare nu tror att lågkonjunkturen blir än mer utdragen, så begränsar detta "labour hoarding", vilket innebär betydligt fler arbetslösa. Ökad arbetslöshet påverkar privat konsumtion negativt, vilket i sin tur kommer att verka dämpande på tillväxten.

I och med den långsamma takten i återhämtningen finns risk för varaktigt hög arbetslöshet, då marginaliserade grupper på arbetsmarknaden får det särskilt svårt att åter komma i arbete. Risk finns således för stigande strukturarbetslöshet.

På uppåt sidan finns dock möjlighet att den negativa effekten på sysselsättningen begränsas om tillväxten blir bättre än väntat, i likhet med de överraskande positiva tillväxttalen från årets första halva. Detsamma gäller om EUs regeringar beslutar om förnyade och effektiva finanspolitiska stimulanser.

Stimulanser fasas ut

Den europeiska återhämtningsplanen innebar samfälliga insatser för att stabilisera finansmarknaden och motverka negativa följd effekter på den reala ekonomin. Undandragande av stimulanspolitik innebär att företagens kostnader höjs och att hushållens konsumtion försvagas. Avvecklingstakten och stimulansens utformning avgör påverkansgraden för sysselsättningen.

Stimulanserna ska fasas ut i enlighet med en övergångsplan, eller en så kallad "exit plan", i takt med att det ekonomiska läget förbättras. Inom EU tycks enighet råda om att stimulanspolitik behövs även under 2010 och att den bör fasas ut först under 2011. Däremot finns stora skillnader i medlemsstaternas statsfinansiella utrymme, vilket gör att ländernas eventuella nya stimulanser kommer att se olika ut både i utformning och i omfattning.

Lågt inflationstryck

Inflationstrycket från arbetsmarknaden blir mycket lågt i EU som helhet, och även i euroområdet under prognosperioden. Ökande råvarupriser kan ge ett visst pristryck, men de dämpande effekterna är starka under den långsamma ekonomiska återhämtningen efter krisen. HIKP-måttet visar en inflationstakt om något över 1 procent 2010 och 1,5 under 2011 i såväl EU totalt som euroområdet enligt EU kommissionens prognos i november. IMF:s bedömning för euro-området under 2010.

USA

Ekonomi växer igen

Enligt IMF växer ekonomin under andra halvåret 2009, framförallt beroende på stimulanser från finanspolitiken, uppbyggnad av lager och att bostadsbyggandet tar fart igen. 2009 minskar dock USAs BNP med 2,7 procent, för att sedan växa med 1,5 procent under 2010 och 2,8 procent under 2011. Tillväxten hålls dock tillbaka av stigande arbetslöshet, svag tillväxt hos viktiga handelspartners och att effekterna av finanspolitiken klingar av. Enligt de första uppskattningarna växte den amerikanska ekonomin med 3,5 procent under tredje kvartalet, jämfört med det föregående.

Denna positiva prognos får stöd av aktuell statistik över bostadspriserna som pekar på en stabilisering. Mätt från toppen, som inträffade under 2006, har bostadspriserna fallit med ungefär 30 procent nationellt. Det finns också tecken på att nivån på bostadsbyggandet har nått sin botten.

När det gäller kommersiella fastigheter är efterfrågan fortsatt mycket svag och byggandet fortsätter att minska. Vakansgraden fortsätter att öka, finansieringskostnader är höga och priserna är sjunkande.

Även de finansiella förhållandena har stabiliserats så mycket att det återigen finns förutsättningar för att

Huspriser i USA

Case-Shiller National, index 2000:1 = 100

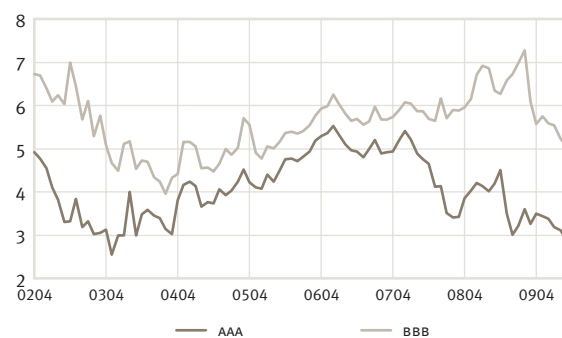


Diagram 3:5

Källa: Reuters EcoWin

den amerikanska produktionen ska kunna växa. Viktiga kreditmarknader fungerar bättre. Stigande tillgångspriser, framförallt på aktiemarknaderna, kan bidra till ökad konsumtion. Det är värt att påpeka att efterfrågan på krediter är fortsatt svag, samtidigt som kraven på låntagare är fortsatt mycket tuffa.

Aktiepriser i USA

S&P 500 composite index

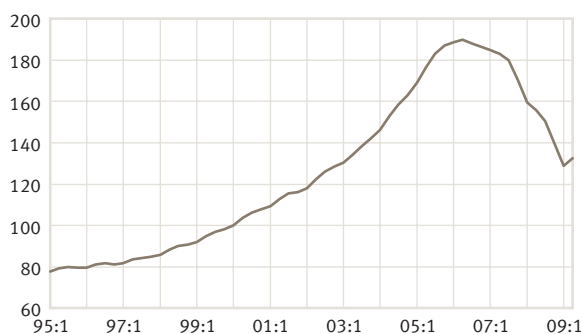


Diagram 3:6

Källa: Reuters EcoWin

Lagerförändringar ser inte längre ut att bidra negativt till produktionen. Lagren har nått så låga nivåer hos grossister och återförsäljare att dessa nu, återigen, lägger nya beställningar. Denna vändning är särskilt tydlig i fordonsindustrin.

Enligt Federal Reserves Beige Book från i september fortsatte den ekonomiska aktiviteten att stabiliseras under juli och augusti. Försäljningen i detaljhandeln var i princip oförändrad. Skrotningspremier har här, liksom i vissa EU-länder, haft en positiv inverkan på bilförsäljningen och det finns tecken på att bilproduktionen har börjat öka. Generellt verkar industriproduktionen vara på väg att återhämta sig.

Sammantaget är det rimligt att USAs ekonomi, som befunnit sig i lågkonjunktur sedan december 2007, under hösten i år börjar växa igen. Det mesta tyder dock på att återhämtningen sker i en jämförelsevis maklig takt, och att tillväxten även under nästa år understiger den potentiella. Ett stort orosmoln är situationen på arbetsmarknaden, där det fortsatt finns depressiva tendenser. Arbetslösheten ökar fortfarande i snabb takt och ett utspritt bruk av lönesänkningar och arbetstidsförkortningar riskerar att undergräva återhämtningen för den inhemska efterfrågan.

Ytterligare en faktor som kan förhindra en återhämtning är om Federal Reserve alltför tidigt försöker påbörja resan tillbaka till en mer neutral räntenivå. Traditionella mått för vad som är en lämplig penningpolitik visar att penningpolitiken kommer att behöva vara mycket expansiv under lång tid framöver.

Fungerande kreditmarknader men dyra lån

Jämfört med hösten 2008 har förhållandena på de finansiella marknaderna förbättrats väsentligt. Räntorna på företagsobligationer, särskilt de som anses ha högre risk, har sjunkit kraftigt, även om de fortfarande ligger väsentligt över vad som gällde fram till och med sommaren 2007. Aktiepriserna har stigit kraftigt och mer än fördubblats jämfört med botten under första kvartalet i år. Penningmarknaden fungerar bättre, vilket bland annat kommer till uttryck i att skillnaden mellan räntan för utlåning mellan banker och den förväntade styrräntan har sjunkit kraftigt. Detta innebär dock inte med nödvändighet att den "effektiva" kapitalkostnaden, det vill säga den ränta som företag och hushåll faktiskt kan låna till, är särskilt låg.

Företagsobligationer i USA, 5 år

Ränta i procent

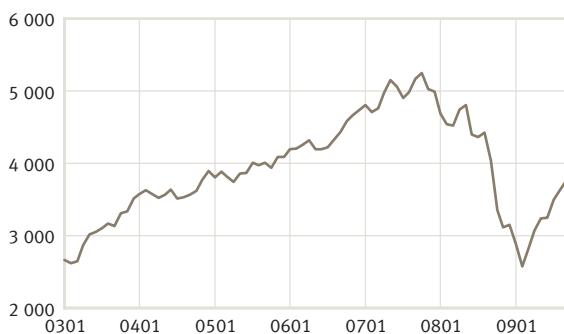


Diagram 3:7

Källa: Reuters EcoWin

En undersökning om låneförhållandena för företag som Federal Reserve gjorde i juli tyder på att andelen banker som fortsätter att strama upp villkoren för lån har minskat sedan den förra undersökningen i april. Företag som är beroende av banker för sin upplåning möter dock fortsatt kärva kreditförhållanden.

Fördubblad arbetslöshet

Sedan lågkonjunkturen inleddes i december 2007 har antalet arbetslösa ökat från 7,7 till 15,7 miljoner. I oktober var arbetslösheten 10,2 procent. Antalet långtidsarbetslösa (utan arbete i 27 veckor eller mer) uppgår till 5,6 miljoner. IMF bedömer att arbetslösheten når över 10 procent under andra halvåret 2010, för att sedan börja minska igen. I ljuset av detta framstår IMF:s prognos som väl optimistisk vad gäller arbetslösheten. Detta skulle i sin tur kunna betyda att det är mer sannolikt att tillväxten blir lägre än vad IMF tror, än att den blir högre.

Sysselsättningsgraden var i oktober 58,5 procent – en minskning med 4,2 procentenheter sedan lågkon-

junktorens början. Det finns dock indikationer på att takten i sysselsättningsfallet har minskat. Mellan november 2008 och april 2009 minskade sysselsättningen i genomsnitt med 645 000 personer per månad. De tre senaste månaderna minskade sysselsättningen med 188 000 personer per månad.

Arbetslöshet i USA

Procent av arbetskraften

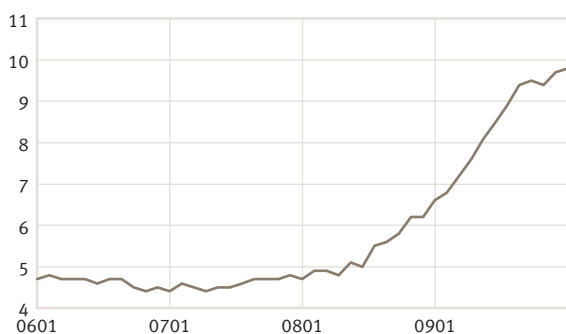


Diagram 3:8

Källa: US Dep of Labour

Fallande reallöner

Enligt Beige Book är lönetrycket i den amerikanska ekonomin i princip obefintligt. Detta i kombination med stora lediga resurser i ekonomin gör att inflationstrycket är mycket lågt. I många företag och i vissa offentliga verksamheter har lönestopp utfärdats och vissa har även sänkt lönerna. Sedan december 2008 har den reala veckoarbetsinkomsten fallit med 1,9 procent, enligt USAs arbetsmarknadsdepartement. Ett av de viktigaste hoten mot en återhämtning i den amerikanska ekonomin är att arbetslösheten inte faller tillbaka lika snabbt som efter tidigare kriser och att reallönerna fortsätter att falla.

Expansiv politik

Den amerikanska penningpolitiken är fortsatt extremt expansiv. Sedan i december 2008 är Federal Reserves styrränta i princip noll. Federal Reserve använder också sin balansräkning för att få vissa kreditmarknader att fungera bättre, vilket också förser banksystemet med mer likviditet och pressar ner fler typer av räntor, särskilt de långa. Detta är kännetecknande för en mer okonventionell penningpolitik (så kallade kvantitativa lättnader). Även om Federal Reserves balansräkning har minskat sedan årsskiftet har den fortfarande en extraordinärt stor omslutning på ungefär 2 000 miljarder dollar.

Den amerikanska finanspolitiken är även den mycket expansiv. Budgetunderskottet väntas under 2009 och

2010 uppgå till minus 11 respektive minus 9 procent av BNP, enligt IMF. Det strukturella underskottet, det vill säga det faktiska budgetunderskottet justerat för konjunkturen, väntas bli ungefär minus 5 procent båda dessa år. Detta gjorde tydliga avtryck i nationalräkenskaper för andra kvartalet 2009, som visade att federal offentlig konsumtion och federala investeringar ökade med hela 11,4 procent i årstakt, jämfört med första kvartalet.

Kina

Snabb återhämtning

Tillväxtutsikterna har förbättrats sedan i våras och ekonomin har tagit ordentlig fart sedan det fjärde kvartalet 2008 då tillväxttakten enligt många bedömare var noll. Den kinesiska ekonomin växte med 7,7 procent under de tre första kvartalen i år jämfört med motsvarande period i fjol. Tillväxten drivs främst av offentliga investeringar och konsumtion. Exporten har dock fortsatt att dämpas på grund av svag internationell efterfrågan. Trots detta har industriproduktionen ökat med 8,7 procent mellan januari och september jämfört med motsvarande månader 2008.

Enligt IMF:s prognos ökar BNP med 8,9 procent i år och 9,0 procent 2010. Under 2011 antas tillväxten öka till 9,7 procent. Det skulle innebära att Kina snart är tillbaka till den genomsnittliga tillväxttakt på 10 procent som präglade de senaste tjugo åren.

Arbetslöshet och arbetskraftsbrist

De officiella arbetslöshetsprocenterna är inte intressanta eftersom de inte kommer i närheten av några faktiska arbetslöshetsstal. Olika rapporter och bedömningar visar dock att ett stort antal människor, omkring 40 miljoner, har förlorat sina jobb och många fabriker har lagts ned som en följd av krisen.

Det kärvare arbetsmarknadsläget riskerar att dämpa årets löneutveckling. I den svenska ambassadens nyhetsbrev från Kina pekar man på undersökningar som till och med indikerar att lönerna, och framför allt ingångslönerna, kan sjunka i år.

Trots stigande arbetslöshet kommer samtidigt rapporter om arbetskraftsbrist. Det sägs framför allt gälla de östliga provinserna, där en stor del av exportindustrin finns. Ett skäl till detta kan vara de stora infrastrukturprojekt som har startats i landets mer utvecklade delar för att stimulera tillväxten, och som lockar migrantarbetare från de industritunga provinserna.

Stimulansåtgärderna ger effekt men kan medföra risker

Kina lanserade ett enormt stimulanspaket i november i fjol motsvarande 13 procent av BNP som framför allt innehöll satsningar på infrastruktur. Dessut-

om har den kinesiska regeringen och centralbanken sänkt in- och utlåningsräntorna, sänkt reservkvoten för bankerna och avreglerat kreditmarknaden. Detta har resulterat i omfattande bankutlåning som under våren uppgick till enorma 7 370 miljarder yuan, eller nästan hälften av första halvårets BNP, enligt svenska ambassaden i Beijing. Det innebär en tredubbling av bankutlåningen på kort tid. Den snabba kredittillväxten har troligen medfört snabbt stigande fastighetspriser och bidragit till kraftigt stigande börskurser i Kina. Varningar har därför höjts för att en ny spekulationsbubbla kan uppstå. En majoritet av de kinesiska bankerna är fortfarande statliga och kommer högst troligen inte tillåtas gå omkull om utlåningen leder till en inhemsk bankkras.

Japan

Japan uppvisar enligt IMF:s sprognois ett mycket kraftigt fall i BNP i år, hela minus 5,4 procent. Tillväxten vänder dock till att bli positiv 2010. Arbetslösheten ökar under åren framöver och blir cirka 6 procent 2011. Japans ekonomi är mycket kraftigt påverkad av den internationella krisen men den omfattande stabiliseringspolitiken i Kina har dock gynnat landet. De båda ländernas ökade integration via handeln är just nu en viktig faktor som gynnar Japans utveckling.

Hela den asiatiska återhämtningen uttrycker IMF farhågor kring, då det är oklart om den kan hålla i sig. Sparkvoten är mycket hög bland hushållen i flera länder och en viktig förklaring till det är bristen på sociala trygghetssystem. Uppbyggandet av dessa är viktiga i det asiatiska sammanhanget.

Sverige: BNP vänder upp långsamt, arbetsmarknadsläget fortsätter att försämrans

- Sveriges BNP bedöms i år falla med knappt 5 procent och sedan öka med 1,6 respektive 2,8 procent 2010 och 2011.
- Sysselsättningen faller med 240 000 personer under åren 2009–2011. Sysselsättningsfallet tillsammans med ett relativt högt arbetsutbud innebär att arbetslösheten stiger till nivåer av 1990-talssnitt.
- Inflationstrycket från arbetsmarknaden blir svagt 2010 och 2011.

DEN SVENSKA EKONOMIN med dess starka koppling till omvärlden har drabbats hårt av den kraftiga och synkroniserade nedgången i den internationella ekonomin. BNP föll snabbare i Sverige än i många andra länder när världshandeln kollapsade i slutet av fjolåret.

Finanskrisens utveckling har säkert haft stor betydelse för det snabba förloppet i den reala ekonomin. När nu finansmarknaderna börjar fungera normalt och förtroendet mellan olika aktörer har återvänt skulle det kunna vara ett skäl till att förvänta sig en snabb återhämtning. Men flera faktorer väntas hålla tillbaka den internationella tillväxten åren framöver och vår bedömning av den svenska ekonomins utveckling bygger på att den globala återhämtningen blir långsam.

Utlåningen kan inte förväntas öka i samma takt som åren före finanskrisen och i många länder, inte minst i USA, är skuldsättningen så hög att hushåll och företag måste korrigera sina balansräkningar, i nuläget främst genom att minska sin skuldnivå. För en långsam uppgång talar också det låga resursutnyttjandet, det kommer att ta tid innan investeringarna kommer igång på allvar.

BNP-fallet i Sverige kan analyseras i termer av bidrag från försörjningsbalansens poster justerade för deras importinnehåll. Fram träder en bild där exportutvecklingen spelar en helt avgörande roll för det stora BNP-fallet. Raset för varuexporten är grunden för den "tudelning" av ekonomin vi nu ser med en djup kris för industriproduktion och industrisysselsättning och en mer "normal" konjunkturedgång i andra delar av näringslivet.

BNP föll med 6,5 procent det första halvåret i år jämfört med ett år tidigare. Nedgången var starkt koncentrerad till investeringsvaru- och transportmedelsindustrin som inklusive företagstjänster (vars produktion i stor utsträckning är insatsvaror till industrin) stod för 65 procent av BNP-nedgången. Produktionsnedgången beror främst på en internationell nedgång i efterfrågan på personbilar, lastbilar (och andra motorfordon)

samt investeringsvaror. Sveriges produktion av dessa varugrupper är starkt exportinriktad. Första halvåret 2009 minskade exporten av dessa varor nästan dubbelt så mycket som den inhemska efterfrågan

Trots en viss ökning av BNP under det andra halvåret i år väntas BNP falla med nästan 5 procent i år. Nästa år och 2011 ökar BNP med 1,6 respektive 2,8 procent. Svag efterfrågan från omvärlden gör att exporten och industriproduktionen återhämtar sig långsamt. Det låga kapacitetsutnyttjandet innebär fortsatt fallande investeringar. Först 2011 väntas export, investeringar och industriproduktion ta fart. Hushållens konsumtion och positiva BNP-bidrag från lagerutvecklingen är de viktigaste faktorerna för uppgången på något års sikt. I Sverige är förutsättningarna för konsumtionsuppgång bättre jämfört med många andra länder då hushållens sparande i utgångsläget är mycket högt. Uppgången i Sverige väntas bli snabbare än den genomsnittliga i OECD-området. Ändå dröjer det till slutet av 2011 innan BNP-nivån närmar sig samma nivå som innan krisen bröt ut.

Det stora efterfrågefallet slår hårt mot produktio-

Försörjningsbalans Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Privat konsumtion	-0,3	-1,0	2,6	2,2
Offentlig konsumtion	1,5	1,2	1,1	-0,3
Investeringar	2,7	-16,6	-3,8	8,6
Lagerinvesteringar*	-0,6	-0,7	0,5	0,3
Export av varor och tjänster	1,9	-13,4	3,2	7,1
Import av varor och tjänster	3,0	-14,0	3,4	7,9
BNP	-0,2	-4,8	1,6	2,8

Tabell 4:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

* Förändring som andel av föregående års BNP i procent.

BNP i Sverige

Säsongrensade kvartalsvärden

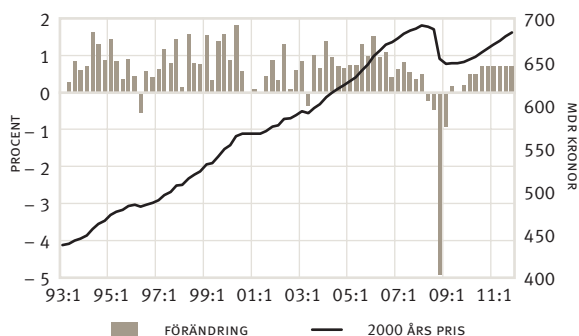


Diagram 4:1

Källa: SCB samt egna beräkningar

nen och sysselsättningen, särskilt inom industrin. Företagen har för stor produktionskapacitet och för många anställda för den efterfrågan som finns och som väntas framöver.

Sysselsättningsutvecklingen framöver styrs av i vilket tempo företagen kan minska sin övertalighet och återställa en rimlig produktivitetsnivå. De närmaste årens väntade återhämtning av produktiviteten innebär att sysselsättningen i näringslivet faller med 200 000 personer i år och nästa år sammantaget och med ytterligare 10 000 personer 2011. Till det ska läggas ett väntat sysselsättningstapp på 30 000 personer i offentlig sektor i år, där en del av nedgången förklaras av en ökad andel privatiserad verksamhet.

Sysselsättningsfallet är mycket starkt koncentrerat till industrin, där sysselsättningen väntas falla med sammantaget 140 000 personer, eller nästan 20 procent, åren 2009–2011.

Det finns en möjlighet att styrkan i den internationella återhämtningen underskattas. BNP-tillväxt och import i omvärlden kan komma att öka snabbare än vad som ligger i prognosbilden. För en liten öppen ekonomi som Sverige har det en avgörande betydelse. En snabbare återhämtning av export och industriproduktion skulle ge en helt annan bild av svensk ekonomi framöver.

BNP-tillväxten 2011 indikerar att det finns en påtaglig växtkraft i den svenska ekonomin. Man ska hålla i minnet att beräkningarna inte innehåller några finanspolitiska stimulanser detta år. Det avspeglas i det faktum att såväl offentlig konsumtion som offentliga investeringar utvecklas svagt och utvecklingen av hushållens konsumtion dämpas 2011 jämfört med 2010. En mer expansiv inriktning av den ekonomiska politiken skulle kunna lyfta inhemsk efterfrågan och därmed BNP-tillväxten påtagligt 2011. Det som kännetecknar prognosbilden då är ju att export och industriproduk-

tion tar fart efter att ha varit den stora bromsklossen för ekonomins utveckling.

Prognosförutsättningar: finans- och penningpolitiken

Vi har i prognosen räknat med den inriktning av finanspolitiken som följer av budgetpropositionen för 2010. Det innebär ofinansierade reformer för drygt 30 miljarder kronor. Omkring hälften ligger på utgiftssidan i form av ett tillfälligt statsbidrag till kommunerna (10 miljarder) och utgifter för statlig konsumtion (6,4 miljarder) i form av arbetsmarknadsåtgärder, utbildningsplatser och brottsbekämpning. Reformerna som påverkar budgetens inkomstsida är bl.a. ett ytterligare jobbskatteavdrag (10 miljarder) och sänkt skatt för pensionärer (3,5 miljarder).

Vi har i beräkningarna antagit att reporäntan börjar höjas först mot slutet av 2010 och då i något långsammare takt än vad som ligger i Riksbankens reporäntebana från oktober i år. Liksom Riksbanken tror vi att svagt resursutnyttjande och låg inflation framöver talar för låg ränta under lång tid. Räntan kommer dock att behöva höjas från den extremt låga nivå den nu är på – i praktiken nollränta. I princip tror vi det är bra med höjningar i lugn takt även om den första höjningen skulle komma tidigare än vad vi räknat med. Företag och hushåll behöver tid för att anpassa förväntningar och beteende till ett annat ränteläge. Det talar inte för att under kort tid höja räntan från nära noll till 3 procent, vilket ligger i Riksbankens räntebana.

Kronan återtar förlorad mark

Kronan försvagades mycket kraftigt mellan september i fjol och början av innevarande år. Finanskras och djup lågkonjunktur var en dålig miljö för kronan. Därefter har kronan återtagit mycket förlorad mark – under sommaren stärktes kronan markant – och kronförstärkningen väntas fortsätta under 2010. För det talar att BNP-tillväxten i Sverige väntas bli högre än i OECD-området i genomsnitt och att överskotten i bytesbalansen väntas bli fortsatt stora. Sett över åren 2008–2011 tar kronans rörelser mer eller mindre ut varandra och den genomsnittliga kronkursen är i stort sett densamma 2008 och 2011.

Efterfrågan och produktion

Exporten faller mycket kraftigt i år och tar fart först 2011

Exporten av varor väntas falla med hela 18 procent i år. Efterfrågan från omvärlden återhämtar sig långsamt och ökningen nästa år stannar vid 3,5 procent. 2011 tilltar ökningstakten till 7 procent som en följd av högre internationell tillväxt, där en förbättrad investeringskonjunktur har stor betydelse.

Varuexporten började dämpas det andra kvartalet i fjol och föll brant det fjärde kvartalet och det första kvartalet i år i spåren av att investeringarna i omvärlden föll och världshandeln tvärbromsade. Nedgången fortsatte det andra kvartalet, men i betydligt lugnare takt. Exportvolymen det andra kvartalet i år var ungefär 25 procent lägre jämfört med motsvarande kvartal förra året. Även om det finns exempel på branscher där det har gått hyggligt, som läkemedel, så föll de flesta branschers export mycket. Särskilt svagt utvecklades motorfordonsindustrins och stålverkens export som föll med omkring 50 procent.

Vi tolkar SCBs utrikeshandelsstatistik för varor för det tredje kvartalet i år som att varuexporten har slutat falla, men den signalerar inte någon påtaglig uppgång. Industrins exportordergång enligt SCBs statistik (se diagram 4.2) har börjat vända uppåt sedan i våras, men uppgången är försiktig och pekar mot en svag utveckling för varuexporten i år.

Bilden framstår som något ljusare i indikatorer som Konjunkturbarometern, Inköpschefsindex och Exportchefsindex. I Konjunkturbarometern har ordergången från exportmarknaden ökat under det tredje kvartalet i år. Orderläget är dock fortfarande mycket svagare än normalt. Enligt Inköpschefsindex för industrin (PMI) har ordergången från exportmarknaden förbättrats påtagligt sedan våren 2009 och sedan i juni finns en övervikt för företag som anger en ökad eller en oförändrad ordergång. I Exportchefsindex (EMI) är företagen påfallande positiva om marknadsefterfrågan och den egna försäljningen det tredje kvartalet i år.

Mot bakgrund av den svaga efterfrågan från omvärlden som ligger i prognosbilden, särskilt för investeringsvaror, förutses inte varuexporten börja öka förrän det fjärde kvartalet i år och då tämligen svagt. Även nästa år väntas utvecklingen bli svag. Först 2011 väntas exporten ta fart, när internationell efterfrågan stärks påtagligt.

Ordergång, exportmarknaden 2005 = 100, säsongrensad

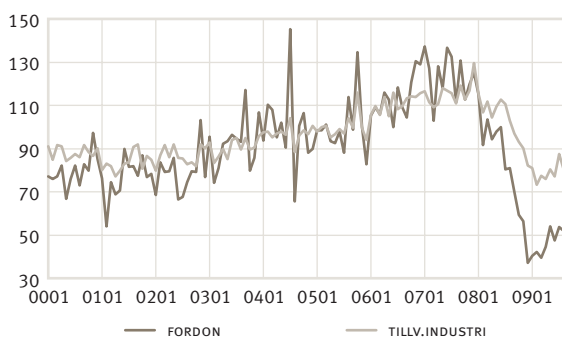


Diagram 4:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

Som indikator för omvärldsefterfrågan i år och 2010 använder vi (den med exportvikter sammanvägda) importen av varor och tjänster till OECD-området enligt OECDs senaste bedömning från i somras. Detta mått på marknadstillväxten har korrigerats för att tjänster ingår och för att OECDs syn på BNP-tillväxten 2010 bedöms vara för pessimistisk. Importen av varor till OECD-området väntas minska med 16,9 procent i år, öka med måttliga 1,9 procent 2010 och med 6,8 procent 2011. År 2011 växer importen betydligt snabbare än BNP-tillväxten, vilket är i linje med den genomsnittliga utvecklingen över längre perioder.

Denna marknadstillväxt innebär en underskattning av hur mycket efterfrågan på svensk varuexport försvagas i år på grund av sammansättningen av den svenska exporten med en inriktning mot investeringsvaror och stor fordonsexport. Exportbedömningen för 2011 bygger på antagandet att sammansättningen av svensk varuexport då åter kommer att vara gynnsam.

Den svenska kronan försvagades kraftigt under

Svensk växelkurs mot exportkonkurrenter

Index jan 1991 = 100

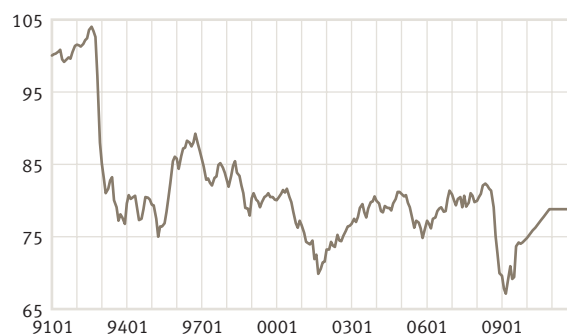


Diagram 4:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

Handel med varor

Säsongrensade kvartalsvärden 2000 års pris, mdr kr

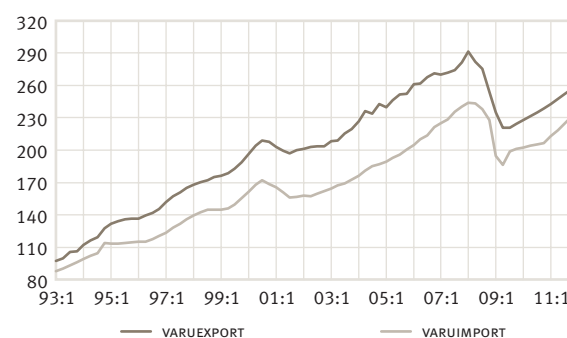


Diagram 4:4

Källa: Riksbanken samt egna beräkningar

Export och import av varor

Procentuell förändring

	2008		2009		2010		2011	
	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser	Volym	Priser
Export	1,0	3,4	- 18,2	1,5	3,5	- 2,8	7,1	- 1,0
Import	2,3	1,4	- 18,0	0,1	4,8	- 2,7	8,3	- 0,8

Tabell 4:2

Källa: SCB samt egna beräkningar

hösten i fjol och en bit in i 2009. Därefter har kronan återtagit mycket förlorad mark och kronförstärkningen väntas fortsätta under 2010. Sett över åren 2008–2011 tar kronans rörelser mer eller mindre ut varandra och den genomsnittliga kronkursen är i stort sett densamma 2008 och 2011. I år bedöms det stora efterfrågebortfallet dominera bilden och kronfallet väntas få positiv effekt på exportvolymutvecklingen först nästa år. 2011 håller kronans återfunna styrka tillbaka volymutvecklingen.

Tjänsteexporten väntas minska med 1,5 procent i år. Exporten av företagstjänster minskar kraftigt. Även exporten av frakttjänster minskar när efterfrågan på varor faller. Ökad turism och gränshandel i spåren av den svaga kronan drar åt andra hållet. Nästa år och 2011 växer tjänsteexporten igen när konjunkturen förstärks och världshandeln åter ökar. Bidragen till tjänsteexporten från den utländska konsumtionen i Sverige väntas gradvis bli mindre när kronan stärks.

Bättre fart för importen först 2011

Liksom exporten av varor väntas importen av varor falla med så mycket som 18 procent i år. Den relativt tröga efterfrågeutvecklingen och efterfrågans sammansättning gör att importen ökar med måttliga 4,8 procent nästa år. 2011 väntas varuimporten öka med drygt 8 procent i spåren av en snabbare efterfrågetillväxt.

Importen av varor minskade kraftigt fjärde kvartalet i fjol och första kvartalet i år. Minskningen fortsatte under det andra kvartalet, men i betydligt långsammare takt. Det är i stort sett samma typ av varor som när det gäller exporten som har drabbats hårdast. Importen av motorfordon och stål har nästan halverats jämfört med för ett år sedan och maskiner och metallvaror har minskat med omkring en tredjedel.

I SCBs utrikeshandelsstatistik för varor finns tecken på att varuimporten har vänt upp under det tredje kvartalet. Den tröga efterfrågeutvecklingen framöver, med svag exportutveckling och fortsatt fallande maskininvesteringar, talar för att uppgången blir svag. En tillfälligt lite starkare uppgång är möjlig då det torde finnas uppdämda importbehov då importen har rasat snabbt och hamnat på låga nivåer.

Importkvoten – importen i förhållande till efterfrågan (BNP) – har fallit kraftigt i samband med att BNP rasade fjärde kvartalet i fjol och första halvåret i år. Förklaringen ligger i att efterfrågan med högt importinnehåll minskat mest (varuexport, maskininvesteringar, konsumtion av sällanköpsvaror). Även lagerneddragningarna bör ha bromsat importen. När nu ekonomin väntas vända uppåt är det är rimligt att tro att importkvoten efter hand "normaliseras". Detta kan dock ta tid eftersom det väntas dröja innan importtunga delar av efterfrågan, framför allt maskininvesteringarna, tar fart. Det innebär att importen först under loppet av 2011 växer betydligt snabbare än BNP, vilket är i linje med resonemanget kring OECD-ländernas import i exportavsnittet.

Minskande frakttjänster och en minskning av hushållens konsumtion utomlands gör att tjänsteimporten faller i år. Nästa år och 2011 väntas såväl efterfrågan på frakttjänster som utlandsresandet öka igen, men uppgången begränsas av den dämpade konjunkturutvecklingen.

Det dröjer till 2011 innan investeringarna tar fart

De fasta bruttoinvesteringarna i näringslivet har hittills i år fallit brant och fallet väntas fortsätta, om än i lugnare takt, under det andra halvåret. Investeringsfallet i näringslivet motverkas av ökande offentliga investeringar.

Det kraftiga efterfrågebortfallet i slutet av fjolåret och i början av innevarande år och raset för kapacitetsutnyttjandet, särskilt i industrin, väntas innebära att näringslivets investeringar faller med mer än 20 procent i år. För maskininvesteringarna väntas ett ras på drygt 30 procent. Finansieringsproblem till följd av finanskrisen har sannolikt bidragit till att investeringsnedgången är så snabb. Det låga antalet påbörjade lägenheter under det senaste året gör att bostadsinvesteringarna väntas falla med cirka 22 procent i år. De offentliga investeringarna stiger med cirka 10 procent, främst beroende på att pengar har avsatts till infrastrukturinvesteringar.

Under 2010 väntas investeringarna i näringslivet plana ut då de har fallit till mycket låga nivåer. Därtill kommer att tillgången till krediter kommer att förbättras i

Bruttoinvesteringar

Säsongrensade kvartalsvärden

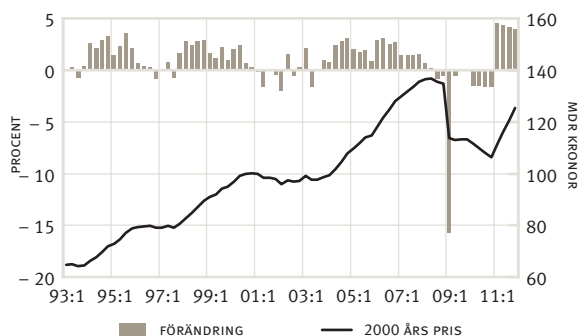


Diagram 4:5

Källa: SCB samt egna beräkningar

Investeringar

Procentuell volymförändring

	2008	2009	2010	2011
Totalt	2,7	-16,6	-3,8	8,6
Industri	2,0	-25,3	-6,2	10,8
Övrigt näringsliv	4,8	-19,5	-4,9	10,8
Offentlig sektor	4,0	10,3	-4,1	0,0
Bostäder	-5,4	-22,2	4,0	9,1

Tabell 4:3

Källa: SCB samt egna beräkningar

takt med att finanskrisens effekter ebbat ut. Låga räntor och en påtaglig prisuppgång på bostäder gör att bostadsinvesteringarna väntas vända upp redan nästa år. För det talar också att stämmningsläget bland de bostadsbyggande företagen gradvis har blivit ljusare enligt Konjunkturbarometern. I budgeten för 2010 finns inga finanspolitiska stimulanser riktade mot infrastruktur och de offentliga investeringarna väntas därför minska nästa år.

2011 bedöms investeringarna i näringslivet ta viss fart. Även om det finns kapacitet att tillgå efter den höga investeringstakten åren 2004–2007, så bör det samtidigt finnas rätt stora uppdämda investeringsbehov.

Stora lagerneddragningar i år jämfört med en viss lageruppbyggnad i fjol innebär att årets BNP-tillväxt påverkas negativt. Nästa år och 2011 kommer lagerinvesteringarna att påverka BNP-utvecklingen positivt när lagerneddragningarna bromsas och på sikt övergår i en viss lageruppbyggnad.

Svag utveckling i kommunsektorn

Den offentliga konsumtionen 2009–2011 antas komma att utvecklas i enlighet med Finansdepartementets prognos i budgeten för 2010. Det innebär en ökning av

statlig konsumtion med 3,2 respektive 2,6 procent i år och nästa år. Ökningarna förklaras bl.a. av finanspolitiska stimulanser riktade mot forskning, utbildning, brottsbekämpning och arbetsmarknadspolitiska program. För 2011 har inga ytterligare stimulanser antagits och den statliga konsumtionen faller.

Utvecklingen inom kommunsektorn är svag på grund av det ansträngda ekonomiska läget, trots tillskott i form av tillfälliga statsbidrag 2010. Den kraftiga sysselsättningsnedgången ger ett stort tapp i kommunernas skatteinkomster. Den kommunala konsumtionen ökar med 0,5 procent i år och nästa år och faller med 0,3 procent 2011.

Prognosen innebär att kommunsektorn kommer att redovisa ett resultat för 2009 som ligger betydligt under kommunallagens krav på en balanserad budget.

Balanskravet klaras 2010 och 2011. För 2010 medför de tillfälliga statsbidragen att den efterfrågan som uppkommer på grund av den demografiska utvecklingen kan tillfredställas med en oförändrad kvalitet i verksamheten. Utan ytterligare statsbidrag 2011 innebär balansrestriktionen att en betydande sänkning av ambitionsnivån i kommunsektorn kan förväntas.

Hushållens konsumtion driver tillväxten nästa år

Hushållens konsumtion minskade under fjolåret och under det första halvåret i år. Det negativa bidraget från konsumtionen av bilar, och från nettot av svenskaras konsumtion utomlands och utlänningars konsumtion i Sverige, var mycket stort.

Under det andra halvåret i år väntas konsumtionen vända upp. Fallet i konsumtionen av bilar har bromsats upp och försäljningen i detaljhandeln utvecklas starkt. Enligt Konjunkturinstitutets hushållsbarometer från oktober är hushållen allt mindre negativa när det gäller utvecklingen av samhällsekonomi och fortsatt positiva när det gäller den egna ekonomin. Den så kallade konfidensindikatorn (CCI), som används för att sammanfatta stämmningsläget i hushållen, har gradvis stigit sedan i maj och ligger nu över sitt historiska medelvärde.

Hushållens reala disponibla inkomster bedöms komma att utvecklas svagt i år och de närmaste åren. Förklaringen ligger framför allt i att den svaga sysselsättningsutvecklingen håller nere lönesummans utveckling.

Trots att timlönerna i år väntas öka med 3 procent minskar lönesumman till följd av att antalet arbetade timmar faller kraftigt. Skattelättnader och stora inkomstöverföringar från offentlig sektor i spåren av den ökade arbetslösheten innebär ändå en viss ökning av hushållens reala disponibla inkomster.

Även 2010 och 2011 väntas timlönerna öka med 3 procent. Lönesumman ökar svagt 2010 när nedgången i

Privat konsumtion

Säsongrensade kvartalsvärden

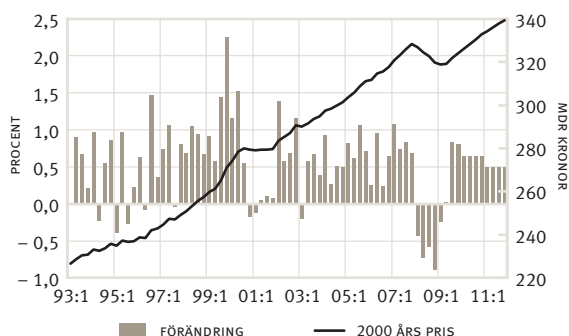


Diagram 4:6

Källa: SCB samt egna beräkningar

Hushållens konfidensindikator (CCI)

KI-barometern netttotal

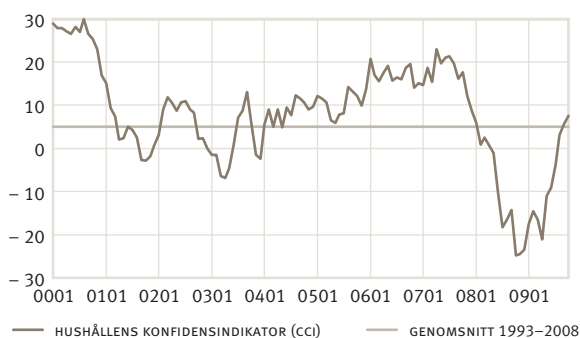


Diagram 4:7

Källa: KI-barometern

antalet arbetade timmar dämpas. 2011 minskar timmarna marginellt och lönesumman växer i stort sett i takt med timlönerna. 2010 bidrar åter skattelättnader till ökningen av inkomsterna. För 2011 har inga finanspolitiska stimulanser som höjer hushållens inkomster antagits.

Den svaga ökningen av hushållens reala disponibla inkomster innebär att den konsumtionsökning som ligger i vår prognosbild är ett resultat av att hushållens sparkvot faller 2010 och 2011.

Sparkvoten ökar i år men minskar 2010 och 2011

Hushållens sparkvot väntas i år nå upp mot rekordnivån 14 procent. Detta är framför allt en reaktion på det snabba fallet i hushållssektorns soliditet under loppet av 2008. Genom att höja sparkvoten har hushållen begränsat fallet i soliditeten. Soliditeten föll då värdet på hushållens förmögenhet sjönk i samband med börsfallet och den negativa utvecklingen av huspriserna under 2008.

Disponibel inkomst och privat konsumtion

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Timlöner	4,3	3,1	3,0	3,0
Arbetade timmar	1,6	-3,5	-2,2	-0,3
Lönesumma	5,8	-0,6	0,7	2,9
Övriga faktorinkomster	0,2	-5,7	1,8	8,3
Transfereringar	1,3	8,6	2,4	-0,2
Skatter	-2,8	-2,9	1,4	4,8
Disponibel inkomst	6,6	2,6	1,3	2,0
Konsumentpris, IPI	2,8	2,1	0,6	0,9
Real disponibel inkomst	3,7	0,5	0,7	1,0
Privat konsumtion	-0,3	-1,0	2,6	2,2
Sparkvot*	12,1	13,4	11,8	10,9
KPI	3,4	-0,3	0,6	2,0
KPIF	2,7	1,8	1,0	1,3

Prisförändringar under resp år

Hushållens tillgångar	-4,5	6,8	6,6	4,4
Småhus+Mark	-2,3	6,3	7,6	4,7
Börsaktier	-42,0	32,0	15,0	15,0

Tabell 4:4

Källa: SCB, EcoWin samt egna beräkningar

* Inkluderar sparande i avtals- och premiepensioner.

Hushållssektorns sparkvot (årsgenomsnitt) och soliditetsställning (1 januari)

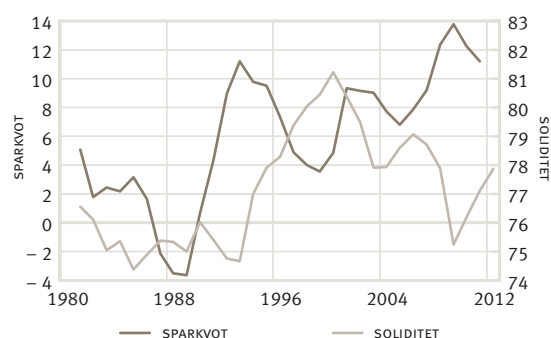


Diagram 4:8

Källa: SCB samt egna beräkningar

Anmärkning: Soliditeten mäts som hushållens nettoförmögenhet i förhållande till värdet av totala tillgångar, främst bostäder och aktier.

Nedgången i småhuspriserna under 2008 har i år väntats till en uppgång. Detta är en reaktion på de för närvarande låga bostadsräntorna i den svenska ekono-

Genomsnittlig bostadsränta

Procent

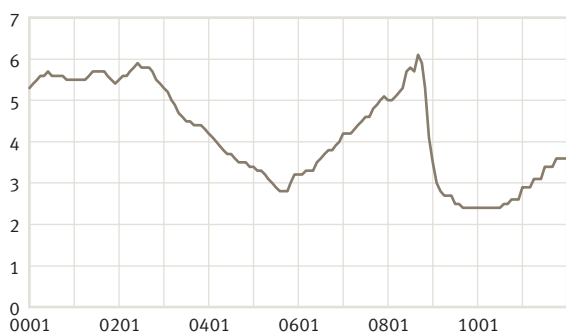


Diagram 4:9

Källa: SCB, Riksbanken samt egna beräkningar

Villaprisernas utveckling

Procentuell förändring mellan årsgenomsnitt

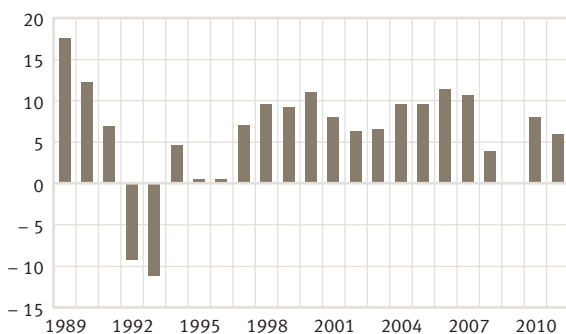


Diagram 4:10

Källa: SCB, Riksbanken samt egna beräkningar

min. Den genomsnittliga bostadsräntan ligger nu på 2,4 procent. Inte förrän riksbanken höjer styrräntan mot slutet av 2010, kan bostadsräntan förväntas börja stiga. Mot slutet av 2011 väntas den genomsnittliga bostadsräntan ligga på drygt 3,5 procent, vilket fortfarande är lågt.

Den bestående höga arbetslösheten under de kommande åren har en dämpande effekt på husprisuppgången. Mätt mellan årsgenomsnitten väntas huspriserna 2009 bli oförändrade, men öka med 8 procent 2010 och 6 procent 2011. Tillsammans med en börsuppgång kommer detta att medföra att hushållens soliditet förbättras. Detta väntas ske i sådan snabb takt att det väntas finnas utrymme för hushållssektorn att sänka sparkvoten ned till 11 procent år 2011.

Näringslivets produktion faller kraftigt i år och tar fart först 2011

Det efterfrågefall som tilltog dramatiskt i slutet av 2008 slår hårt mot produktionen och sysselsättning-

Industriproduktionen

Säsongrensade kvartalsvärden, 2000 års pris, mdr kr

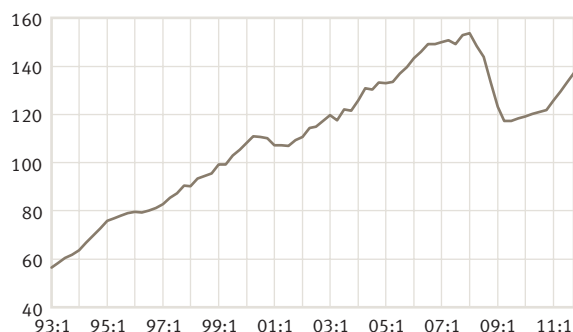


Diagram 4:11

Källa: SCB samt egna beräkningar

Produktion inom olika sektorer

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Näringsliv	-0,6	-6,1	1,8	3,6
Industri	-3,5	-17,8	1,3	9,0
Byggnads	2,9	-5,0	-1,0	4,9
Övrigt näringsliv	0,5	-2,0	2,1	1,8
Offentlig sektor	0,7	-0,4	0,9	-0,1

Tabell 4:5

Källa: SCB samt egna beräkningar

en. Företagen har för stor produktionskapacitet och för många anställda för den efterfrågan som finns och som väntas framöver.

Näringslivets produktion väntas minska med drygt 6 procent i år efter stora fall det fjärde kvartalet i fjol och det första kvartalet i år. Nedgången beror framför allt på ett stort fall i industriproduktionen. Efter en svag ökning nästa år bedöms tillväxten ta viss fart 2011. Även 2010 och 2011 speglar näringslivets produktionsutveckling i hög grad industriproduktionens utveckling.

Industriproduktionen, där investeringsvaror utgör en stor andel, har drabbats hårt av den kraftiga, synkroniserade nedgången i den internationella ekonomin. Industriproduktionen började sjunka det andra kvartalet 2008 och under det fjärde kvartalet i fjol och det första kvartalet i år var fallen mycket stora (se diagram 4.11). Allra värst var nedgången för fordonsindustrin. Fallet har bromsats upp under det andra kvartalet och för det andra halvåret i år bedöms först en stabilisering, sedan en svag uppgång, komma till stånd i spåren av varuexportens utveckling. Sett till att SCBs industriproduktionsindex för juli och augusti visar på fortsatt nedgång kan det vara en väl optimistisk bedömning.

Å andra sidan ligger den i linje med stigande förväntningar bland företagen enligt bland annat Konjunkturbarometern och Inköpschefsindex.

Industriproduktionen samvarierar i stor utsträckning med varuexporten. I år faller både varuexport och industriproduktion med runt 18 procent. Nästa år väntas en långsam ökning av varuexporten medföra att även industriproduktionen ökar svagt. Därtill kommer att inhemska maskininvesteringar fortsätter att falla 2010. Först 2011 bedöms industriproduktionen ta fart, understödd av bland annat en starkare ökning av efterfrågan på investeringsvaror i omvärlden.

Enligt nationalräkenskaperna har nedgången i byggproduktionen under fjolåret och det första halvåret i år varit av en jämförelsevis begränsad omfattning, till en del beroende på ökade offentliga investeringar. Kraftigt minskade bostadsinvesteringar och minskande bygginvesteringar inom näringslivet väntas medföra att nedgången i byggproduktionen förstärks under det andra halvåret. Mellan helåren 2008 och 2009 bedöms fallet bli 5 procent. Bostadsinvesteringarna börjar åter öka under 2010 och byggproduktionen vänder då uppåt.

Efter stagnation under det andra och tredje kvartalet föll tjänstesektorernas produktion markant under det fjärde kvartalet i fjol, främst beroende på ett fall inom handeln. Handeln har sedan dess ökat produktionen samtidigt som produktionen av företagstjänster har fortsatt att sjunka. En viss produktionsökning under loppet av innevarande år, särskilt under andra halvåret när efterfrågan från andra delar av näringslivet ökar något, gör att nedgången i tjänstesektorn mellan helåren 2008 och 2009 stannar vid 2 procent. En måttlig ökning av hushållens konsumtion av tjänster och av tjänsteexporten tillsammans med en ökad efterfrågan från industrin väntas innebära att tjänsteproduktionen ökar med runt 2 procent 2010 och 2011.

Den offentliga produktionen faller i år samtidigt som den offentliga konsumtionen ökar med drygt 1 procent. Det beror på att andelen privatiserad verksamhet i kommunerna ökar kraftigt. Nästa år avtar denna ökning och offentlig konsumtion och produktion växer i ungefär samma takt 2010 och 2011. 2011 bedöms det innebära stagnation så länge som kommunsektorn inte tillförs resurser som kompenserar bortfallet av skatteinkomster.

Stark produktivitet utveckling 2010 och 2011

Produktiviteten i näringslivet minskar i år för tredje året i rad. Nedgången, liksom den starka uppgång som väntas nästa år och 2011, förklaras framför allt av konjunkturella faktorer. Under 2007 och första halvåret 2008 baserade företagen sina beslut om arbetsstyrkans storlek på alltför optimistiska förväntningar om efter-

frågeutvecklingen. Antalet arbetade timmar fortsatte att öka snabbt samtidigt som produktionsutvecklingen dämpades – produktiviteten föll. Trots att antalet arbetade timmar började minska under det andra halvåret 2008 tog produktivitetens fall ytterligare fart mot slutet av 2008 och i början av 2009 som en följd av den stora produktionsnedgång som då skedde.

Den kraftiga anpassning av antalet arbetade timmar som företagen nu bedöms göra kommer att driva upp produktivitetens utvecklingen. I takt med att produktionen stabiliseras och börjar öka under det andra halvåret i år samtidigt som antalet arbetade timmar fortsätter att minska fram till andra halvåret 2011 kommer produktiviteten att öka snabbt.

Produktivitet

Årlig procentuell förändring



Diagram 4:12

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsproduktivitet

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Näringsliv	-2,9	-1,7	5,0	3,9
Industri	-3,7	-7,2	10,2	10,9
Byggnads	-3,1	0,0	0,1	2,7
Övrigt näringsliv	-2,1	-0,1	4,0	2,0
Offentlig sektor	1,2	0,6	0,6	0,0
BNP	-1,7	-1,3	3,8	3,1

Tabell 4:6

Källa: SCB samt egna beräkningar

Produktiviteten i näringslivet bedöms minska med knappt 2 procent i år och öka med 5 respektive 4 procent 2010 och 2011. Behovet av att anpassa arbetsstyrkan är störst inom industrin som har drabbats hårdast av efterfrågebortfall och sjunkande produktion. Där väntas produktiviteten gå från en minskning med 7 procent i år till en ökning med 10 procent 2010.

Arbetsmarknad, löner och priser

Stort fall i sysselsättningen i år och nästa år

Bilden av arbetsmarknaden i denna prognos är dystert – sysselsättningen väntas minska med sammantaget 240 000 personer under åren 2009–2011. Sysselsättningsgraden – andelen sysselsatta i befolkningen 16–64 år – faller till 70,9 procent 2011 (se diagram 4:17). Det är en något lägre nivå än under 1990-talskrisen även om fallet inte är lika stort som då.

Jämfört med hur det såg ut i våras har utsikterna ändå förändrats till det bättre. Under det första halvåret i år föll inte sysselsättningen i den grad som kunde förväntas utifrån historiska samband mellan sysselsättning och indikatorer som varsel och antalet nyanmälda lediga platser. Det berodde dels på att företagen inte anpassade antalet arbetade timmar till den kraftiga nedgången i produktionen – produktiviteten fortsatte att falla under det första kvartalet – och dels på att medelarbetstiden sjönk kraftigt, särskilt under det andra kvartalet.

Sysselsättningsutvecklingen framöver styrs av i vilket tempo företagen kan minska sin övertalighet och återställa en rimlig produktivetsnivå. Efter ett par år av svagt minskande produktivitet och ett brant fall det fjärde kvartalet i fjol och det första kvartalet i år ligger den faktiska produktivetsnivån långt under den nivå som är förenligt med en balanserad utveckling och lönsamhet i näringslivet, den potentiella produktiviteten (se diagram 4:13).¹ Skillnaden mellan potentiell och faktisk produktivitet är ett mått på övertaligheten i näringslivet. Givet den produktionsökning som ligger i prognosbilden kommer antalet arbetade timmar i näringslivet att behöva minska fram till det andra halvåret 2011 om den faktiska produktivetsnivån ska komma nära den potentiella.

Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet

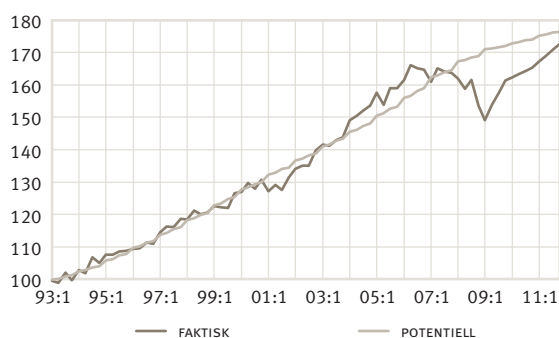


Diagram 4:13

Källa: SCB samt egna beräkningar

¹ Potentiell produktivitet är långsiktig, trendmässig produktivitet, bestämd av teknisk utveckling, storleken på investeringarna m.m. Den potentiella produktivitet som redovisas här bygger på beräkningar i LO-rapporten "Löneutrymmet i en djup lågkonjunktur".

Arbetade timmar

Säsongrensade kvartalsvärden

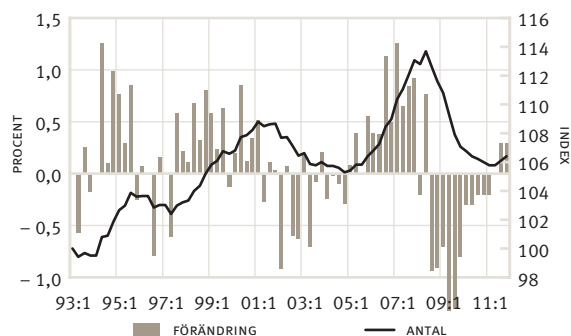


Diagram 4:14

Källa: SCB samt egna beräkningar

Nyanmälda platser och varsel

s-rens, 3-mån glid, 1 000-tal

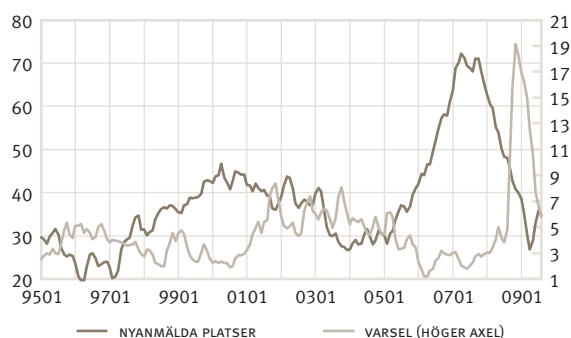


Diagram 4:15

Källa: Arbetsförmedlingen samt egna beräkningar

Sysselsättningen räknat i antal personer påverkas också av hur arbetad tid per sysselsatt, medelarbetstiden, utvecklas. Medelarbetstiden i näringslivet minskar kraftigt i år samtidigt som den väntas öka i offentlig sektor. Medelarbetstiden i näringslivet började sjunka under andra halvan av 2008, sannolikt främst beroende på minskad övertid. Under det andra kvartalet i år sjönk medelarbetstiden kraftigt, särskilt i industrin, beroende på de avtal om kortare arbetstid som har slutits där. Minskad övertid och förkortade arbetstider motverkas i någon mån av att sjukfrånvaron väntas minska. I offentlig sektor ökade medelarbetstiden det första kvartalet i år. En tänkbar förklaring till detta är att man inom offentlig sektor minskar sysselsättningen genom att i mindre utsträckning ta in tillfällig personal vilken, när den fick arbeta, inte erbjöds heltidsarbete. Under 2010 väntas medelarbetstiden åter öka, dels på grund av att industrins avtal om kortare arbetstid löper ut, dels på grund av minskande sjukfrånvaro. 2011 väntas medelarbetstiden vara oförändrad.

Sysselsättning och arbetsutbud

Säsongrensade, tre månaders glidande medelvärde

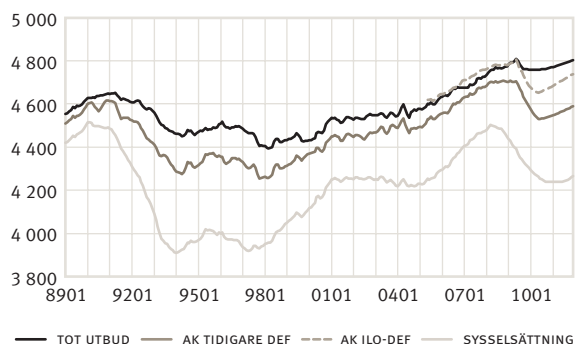


Diagram 4:16

Källa: SCB samt egna beräkningar

Sysselsättningsgrad 16–64 år

Procent

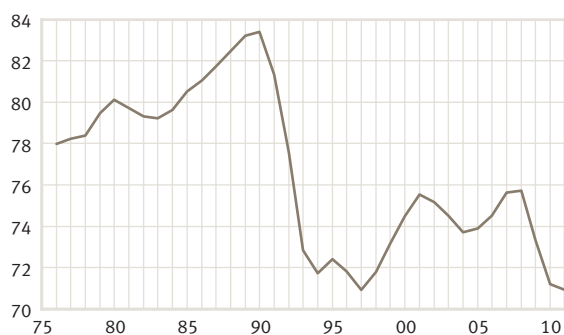


Diagram 4:17

Källa: SCB samt egna beräkningar

Antalet varsel har gradvis minskat sedan i våras efter den enorma uppgången under hösten 2008 och början av detta år och börjar närma sig "normala" nivåer. Samtidigt har antalet nyanmälda lediga platser bottnat och så smått börjat stiga. Företagens anställningsplaner pekar enligt Konjunkturbarometern fortsatt nedåt, även om det är färre företag som räknar med nedskärningar än tidigare.

Bilden är fortsatt bekymmersam och sysselsättningen bedöms komma att fortsätta falla en bra bit in i 2010 i takt med att företagen försöker komma till rätta med övertaligheten. Först mot slutet av 2011 väntas en försiktig ökning av sysselsättningen komma till stånd. De närmaste årens väntade återhämtning av produktiviteten och bedömningen av medelarbetstidens utveckling framöver innebär att sysselsättningen i näringslivet faller med 200 000 personer i år och nästa år sammantaget och med ytterligare 10 000 personer 2011. Till det ska läggas ett väntat sysselsättningstapp på 30 000 personer i offentlig sektor i år, där en del

Arbetslöshet

Procent

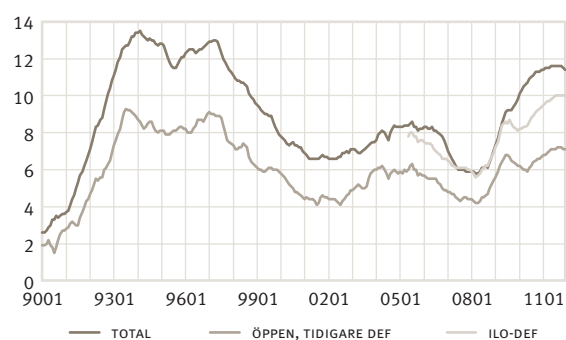


Diagram 4:18

Källa: SCB samt egna beräkningar

Arbetsmarknadsläget

Procentuell förändring

	2008	2009	2010	2011
Arbetskraft*	0,9	-0,8	-2,6	0,6
Arbetade timmar	1,6	-3,5	-2,2	-0,3
Arbetad tid per sysselsatt	0,6	-0,8	0,5	0,0
Sysselsatta	0,9	-2,6	-2,5	-0,2
Total arbetslöshet, %	6,2	8,9	10,9	11,6
Öppen arbetslöshet, %*	4,6	6,4	6,3	7,1
Arbetslöshet, ILO, %	6,1	8,2	8,8	9,9
Programdeltagare, %	1,8	2,9	5,3	5,2

Tabell 4:7

Källa: SCB samt egna beräkningar

* Enligt tidigare definition.

Sysselsättningen enligt NR

Förändring i tusental

	2008	2009	2010	2011
Totalt	41	-119	-113	-11
Näringsliv	64	-86	-115	-9
Industri	-3	-62	-67	-10
Byggnads	14	-7	-3	6
Övrigt näringsliv	53	-17	-44	-5
Offentlig sektor	-22	-33	2	-2

Tabell 4:8

Källa: SCB samt egna beräkningar

av nedgången förklaras av en ökad andel privatiserad verksamhet.

Sysselsättningsfallet är mycket starkt koncentrerat till industrin, där sysselsättningen väntas falla med

sammantaget 140 000 personer, eller nästan 20 procent, åren 2009–2011. Samtidigt faller sysselsättningen i tjänstesektorerna med 66 000 personer, 3 procent. Det ger bilden av djup sysselsättningskris för industrin samtidigt som andra delar av näringslivet känner av en mer "normal" konjunkturedgång.

Relativt högt arbetsutbudet trots konjunkturedgången

Det totala arbetsutbudet (arbetskraften exklusive heltidsstuderande som sökt arbete + deltagarna i arbetsmarknadspolitiska utbildningsprogram) har börjat falla efter att ha stigit i oväntat hög grad under det första halvåret i år med tanke på den svaga efterfrågan på arbetskraft. Vi tror att nedgången stannar av mot slutet av innevarande år och på något års sikt vänds till en svag ökning.

Sammantaget under åren 2009–2011 bedöms arbetsutbudet bli förhållandevis högt trots den djupa konjunkturedgången. Det finns flera skäl till det. En del av förklaringen ligger i den demografiska utvecklingen som ger ett tillskott till arbetskraften på 23 000 personer i år och nästa år och 17 000 personer 2011. En annan viktig förklaringsfaktor är ett – enligt Försäkringskassans bedömningar – kraftigt minskat antal personer med sjuk eller aktivitetsersättning till följd av färre långa sjukfall samt ett stramare regelverk. Vi utgår ifrån att hälften av dessa är tillräckligt friska för att träda in i arbetskraften. Det ger ett tillskott på 13 000 personer i år och 22 000 respektive 24 000 personer 2010 och 2011.

Kraftig ökning av arbetslösheten

Sysselsättningsfallet tillsammans med det förhållandevis höga arbetsutbudet innebär att arbetslösheten ökar kraftigt och hamnar på nivåer av 1990-talssnitt.

Arbetslösheten har, enligt alla sätt att mäta, stigit snabbt under slutet av förra året och det första halvåret i år. Den totala arbetslösheten (öppet arbetslösa

och programdeltagare) förväntas fortsätta att stiga snabbt det närmaste året och sedan något långsammare fram till mitten av 2011 då en högsta, säsongrensad, nivå på drygt 11,5 procent nås. Arbetslösheten enligt internationell definition (ILO-arbetslösheten) och, i synnerhet, den öppna arbetslösheten väntas komma att sjunka något åtminstone det närmaste halvåret genom att antalet programplatser ökar snabbare än antalet arbetslösa. Sedan ökar ILO-arbetslösheten och den öppna arbetslösheten igen och når en högsta, säsongrensad, nivå på cirka 10 respektive cirka 7 procent i mitten av 2011.

Regeringen genomför nu en kraftig ökning av antalet deltagare i arbetsmarknadspolitiska program. Enligt regeringens, kanske något optimistiska, bedömning som vi utgår ifrån, kommer 133 000 personer i genomsnitt att delta i program i år, vilket innebär en ökning med knappt 50 000 jämfört med förra året. Nästa år ökar antalet ännu mer, till 242 000 programdeltagare, i genomsnitt, och 2011 blir antalet 239 000, i genomsnitt. Det är mer än något av åren under 1990-talet. I huvudsak beror ökningen på att antalet deltagare i de arbetsmarknadspolitiska garantierna (jobb- och utvecklingsgarantin samt jobbgarantin för ungdomar) närmast automatiskt ökar vid långvarigt hög arbetslöshet. Regeringen har ju en uttalad ambition att erbjuda dem som har förbrukat samtliga 300 ersättningsdagar i arbetslöshetsförsäkringen samt alla under 25 år som har varit arbetslösa i tre månader en plats i någon av dessa garantier. Därmed kommer det stora flertalet av programdeltagarna att befinna sig i vad som kallas utbildningsprogram och endast 10 000 till 14 000 i sysselsättningsprogram såsom anställningsstöd.

Löner och vinster

2007 ökade lönerna på hela arbetsmarknaden med 3,3 procent medan utfallet i den privata sektorn blev 3,4 procent och i den offentliga 3,1 procent. 2008 ökade lönerna på hela arbetsmarknaden i genomsnitt med

Löneökningar uppdelat på sektorer

Procentuell förändring

	2007	2008	2009	2010	2011	2007–2009
Industri	3,7	4,4	2,7	3,0	3,0	3,6
Byggnads	2,6	4,5	3,3	2,9	3,0	3,5
Övrigt näringsliv	3,3	3,7	2,7	2,9	3,0	3,3
Offentlig sektor	3,1	4,8	3,8	3,1	3,0	3,9
Totalt	3,3	4,3	3,1	3,0	3,0	3,6
Näringslivet	3,4	4,0	2,8	2,9	3,0	3,4

Tabell 4:9

Källa: Medlingsinstitutet samt egna beräkningar

Näringslivets löneökningar

Inkl övertids- och rörliga tillägg procentuell förändring

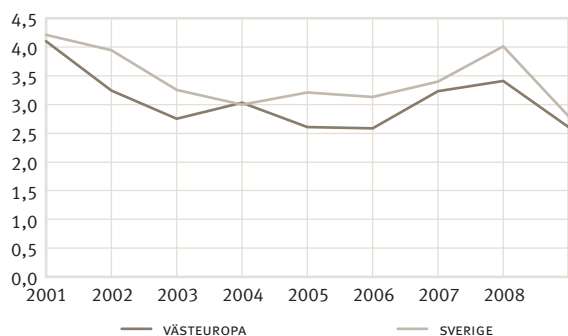


Diagram 4:19

Källa: Eurostat samt egna beräkningar

Anmärkning: I gruppen västeuropeiska länder ingår Danmark, Norge, Finland, Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Belgien, Holland och Österrike.

4,3 procent. I den privata sektorn ökade lönerna med 4 procent och i den offentliga med 4,8 procent.

I år väntas de genomsnittliga lönerna på arbetsmarknaden öka med 3,1 procent. Detta är ungefär lika mycket som år 2007 men lägre än 2008.

Lönerna i den privata sektorn väntas öka med 2,8 procent och de i den offentliga med 3,8 procent.

Sett över åren 2007–2009 väntas lönerna i privat sektor öka i en årstakt på i genomsnitt 3,4 procent och lönerna i den offentliga sektorn med 3,9 procent.

Den sedan slutet av 2008 hastigt försämrade konjunkturen har bidragit till att löneutvecklingen dämpats. Den lägre löneökningstakten beror främst på lägre påslag i de lokala förhandlingarna, men även på att övertidsarbetet har minskat. Den ekonomiska krisen är internationell och man kan notera att löneökningstakten har dämpats även i andra länder. Lönerna i Sverige har under 2000-talet ökat ungefär i takt med de andra västeuropeiska länderna. Takten har varit några tiondelar högre men utrymme för detta har skapats genom att produktiviteten också ökat något mer.

Den officiella lönestatistiken från Eurostat är för närvarande svår att analysera. Det kan bland annat bero på att länder har använt olika sätt att registrera de avtal som ingåtts med kortare arbetstid och permitteringslön, men det kan även bero på vilken effekt som uteblivna bonusutbetalningar kan medföra i olika länder. Då bonusutbetalningar ska ingå i Eurostats lönestatistik, så medför uteblivna bonusutbetalningar att löneökningstakten dämpas och i Storbritannien har till och med en negativ löneutveckling registrerats under det första kvartalet 2009.

En försiktig bedömning av den underliggande löneökningstakten i Västeuropa skulle för i år kunna ham-

na på omkring 2,5 procent. Detta är betydligt lägre än 2008 då lönerna ökade med omkring 3,5 procent.

I Sverige kommer lönerna för större delen av arbetsmarknaden att omförhandlas under början av 2010. Konjunkturläget kommer då fortfarande vara svagt. Det samhällsekonomiska utrymme för löneökningar de närmaste åren har av LO-ekonomerna uppskattats till att ligga mellan 2,5 och 3,5 procent. Det svaga konjunkturläget har sin orsak i en efterfrågekris och inte i att lönerna i Sverige skulle vara för höga. Utrymme för reallöneökningar är dock mindre än under tidigare år på grund av att det stora investeringsfallet under krisen medför att produktionskapaciteten ökar långsammare än normalt.

I prognosberäkningarna har antagits att lönerna framöver ökar med 3 procent. Detta väntas vara förenligt med att vinsterna i näringslivet återhämtar sig i takt med att efterfrågan ökar under åren 2010 och 2011. Bruttovinstandelen (som visar fördelningen mellan löner och vinster) väntas öka snabbare än kapitalavkastningen (som är ett mått på avkastningen på eget kapital).

Två vinstmått i näringslivet

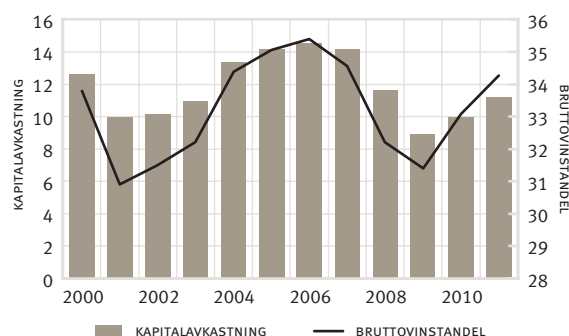


Diagram 4:20

Källa: SCB samt egna beräkningar

Frågan är vad som samhällsekonomiskt kan anses vara lämpliga nivåer för dessa vinstmått. Man skulle kunna utgå från att vinsterna 2006 var för höga men att de var för låga 2008. Då skulle samhällsekonomiskt balanserade vinster kunna ligga någonstans däremellan. Bruttovinstandelen väntas nå detta intervall 2010–2011, medan kapitalavkastningen väntas nå dit först efter 2011.

Att bruttovinstandelen återhämtar sig snabbare beror på att krisen beror på ett efterfrågebortfall. Först när efterfrågeläget börjar normaliseras, så kan intäkterna bli tillräckligt stora för att även kapitalavkastningen ska kunna normaliseras. En svagare löneökningstakt skulle inte påtagligt kunna påskynda detta förlopp, utan snarare riskera att förlänga det genom att

lägre löner skulle ge mindre utrymme för konsumtion och därmed lägre efterfrågan.

Svagt inflationstryck från arbetsmarknaden ger låg inflation framöver

Inflationen har fallit tillbaka snabbt sedan hösten 2008, då den var drygt 4 procent. I september blev KPI-inflationen -1,6 procent, främst beroende på att Riksbankens sänkningar av reporäntan påverkar hushållens räntekostnader för egna hem. Även enligt andra mått är inflationen låg, klart under Riksbankens inflationsmål. Inflationen enligt KPIF, där man bortser från effekten av ändrade räntesatser, var 1,4 procent i september.

Den mycket svaga produktivitetsutvecklingen i år innebär att enhetsarbetskostnaden i näringslivet, som på sikt är den viktigaste bestämningsfaktorn för inflationen, ökar kraftigt. Importpriserna stiger måttligt, genomslaget från kronförsvagningen i år är svagt och effekten motverkas av att det genomsnittliga oljepriset faller mellan 2008 och 2009. Inflationstrycket från arbetsmarknaden väntas innebära att företagets vinstmarginaler på hemmamarknaden pressas i det svaga efterfrågeläget och ökningen av konsumentpriserna mätt med implicitpriset för privat konsumtion (IPI) stannar vid 2,1 procent. Samtidigt bedöms den genomsnittliga KPI-inflationen bli -0,3 procent.

Den låga KPI-inflationen sammanhänger med att Riksbankens reporäntesänkningar påverkar hushållens räntekostnader för egna hem samt med en svag utveckling för energi och livsmedelspriser. Det var just dessa tre faktorer som orsakade den höga KPI-inflationen 2008. Den genomsnittliga inflationstakten enligt KPIF, där man bortser från ränteffekter men där energi och livsmedel ingår, väntas bli 1,8 procent i år.

Särskilt 2010 men även 2011 bedöms produktiviteten i näringslivet öka kraftigt. Minskande enhetsarbetskostnader och svag importprisutveckling väntas då ge utrymme för ökade vinstmarginaler när efterfrågeläget förbättras, om än måttligt. Inflationen mätt med

KPI och KPIF

Årlig procentuell förändring

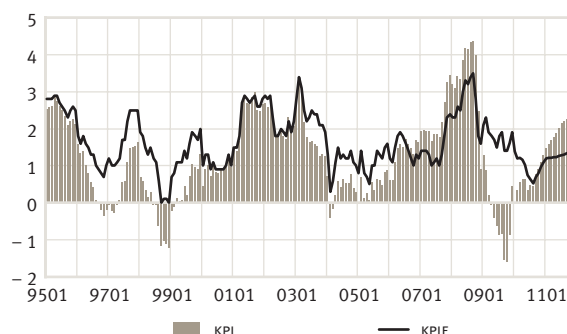


Diagram 4:21

Källa: SCB samt egna beräkningar

IPI och KPIF blir lägre 2010 och 2011 jämfört med 2009. KPI-inflationen stiger ganska snabbt under loppet av 2011 som ett resultat av att Riksbanken då höjer reporäntan. Det svaga resursutnyttjandet 2011 pekar mot att inflationen kommer att vara låg även åren efter 2011.

Vår inflationsbedömning utgår från hur implicitpriset för privat konsumtion (IPI) förändras. Ökningstakten för IPI skiljer sig normalt från inflationstakten enligt KPI bland annat beroende på hur bostadskonsumtionen mäts. När bostadsräntorna går ner (upp) ökar KPI långsammare (snabbare) än IPI. De stora förändringarna i bostadsräntorna under prognosperioden avspeglas i stora förändringar inflationstakten mätt med KPI. IPI utvecklas betydligt lugnare.

Inflationstrycket mätt som den genomsnittliga, årliga förändringen av IPI beräknas bli 2,1 procent i år och 0,6 respektive 0,9 procent år 2010 och år 2011. De viktigaste faktorerna för prisökningarna är löneinflation (arbetskraftskostnad per producerad enhet, ULC), importprisernas utveckling och vinstförändringar (se tabell 4.10). Löneinflationen är på lite sikt den viktigaste bestämningsfaktorn för inflationen. I år är produktivitetsutvecklingen negativ för tredje året i rad och enhetsar-

Bidrag till prisökningen

	2008		2009		2010		2011	
	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb	% för	prisb
ULC	6,1	3,7	4,8	2,9	-2,2	-1,3	-1,1	-0,7
Kapitalandel	-5,6	-2,6	-2,6	-1,2	6,1	2,8	4,2	2,0
Importpris	4,3	1,7	0,5	0,2	-3,0	-1,2	-1,3	-0,5
Indirekta skatter, taxor		0,1		0,2		0,2		0,1
Prisökning		2,8		2,1		0,6		0,9

Tabell 4:10

Källa: SCB samt egna beräkningar

betskostnaden ökar kraftigt. Nästa år och 2011 dämpas inflationstrycket från arbetsmarknaden markant till följd av att produktiviteten då åter stiger snabbt.

Importpriserna ökar i år på grund av kronförsvagningen. Men växelkursförsvagningen slår inte igenom fullt ut och motverkas därtill av att det genomsnittliga oljepriset faller kraftigt mellan 2008 och 2009. Nästa år blir kronan starkare och importpriserna faller trots en viss uppgång i oljepriset. År 2011 väntas en måttlig ökning av importpriserna komma till stånd.

Inflationstrycket från arbetsmarknaden och ökade importpriser väntas i år pressa företagens vinstmarginaler på hemmamarknaden. De följande åren väntas minskande enhetsarbetskostnader och svag importprisutveckling ge utrymme för ökade vinster.

Ekonomisk politik

Problembild och förutsättningar

Utgångspunkten för den ekonomiska politik vi föreslår är att den internationella vändningen kommer sent och går trögt. Med den omfattning av finanspolitiska insatser som regering och riksdag hittills har beslutat om innebär det en för svag sysselsättningsutveckling under både 2010 och 2011.

I väntan på att konjunkturen ska vända uppåt med kraft, behövs stora tillfälliga efterfrågestimulanser. Sverige har inte råd att låta så många människor gå utan jobb och förlora kompetens och erfarenhet, och därmed med större sannolikhet hamna i långvarig arbetslöshet. Problembilden blir särskilt allvarlig givet att vi, på grund av demografiska förändringar, det vill säga pensionsavgångar, vet att utbudet av arbetskraft kommer att utvecklas svagare från 2011 och framåt.

Jämfört med 1990-talskrisen har vi idag betydligt svagare automatiska stabilisatorer. Det beror framförallt på lägre ersättningsnivå och relativt sett lägre inkomsttak i arbetslöshetsförsäkringen, i kombination med att så många har valt att lämna försäkringen.

Under prognosperioden kommer inflationstrycket att vara lågt i svensk ekonomi. Vi bedömer att den avtalsrörelse som nu drar igång och ska vara avslutad i mars nästa år, kommer att resultera i löneökningar om cirka 3 procent nominellt per år. Riksbanken kommer att höja styrräntan gradvis från slutet av 2010.

De svenska offentliga finanserna är fortsatt starka. Finansdepartementet uppskattar att det offentliga finansiella sparandet är minus 3 procent 2010 och minus 2 procent 2011. Skuldkvoten, det vill säga den offentliga skulden som andel av BNP, blir ungefär 40 procent både 2010 och 2011. Garantierna som har ställts ut till den finansiella sektorn visar sig tillräckliga, och ytterligare åtaganden blir inte nödvändiga.

Penningpolitiken

Låg ränta under lång tid

Riksbanken har, likt andra centralbanker, agerat resolut sedan det stod klart hur omfattande den finansiella krisen var och att en stor, synkroniserad nedgång i den internationella ekonomin var för handen. Efter en serie stora räntesänkningar från och med oktober i fjol ligger reporäntan sedan juli på 0,25 procent och Riksbankens bedömning är att den kommer att ligga kvar på den nivån fram till hösten 2010. Enligt bankens prognos från oktober i år höjs räntan sedan förhållandevis snabbt och det fjärde kvartalet 2011 väntas reporäntan vara cirka 2,5 procent.

Riksbanken har också lånat ut pengar till bankerna till låg fast ränta under 12 månader för att ge ytterligare stimulans till ekonomin. Därtill kommer en rad åtgärder som främst syftar till att värna den finansiella stabiliteten såsom dollarutlåning, ändrade kreditkrav och likviditetstillförsel.

Liksom Riksbanken menar vi att lågt resursutnyttjande och lågt inflationstryck framöver talar för låg ränta under lång tid. Vår bedömning är dock att bankens räntebana innebär en onödigt snabb ränteuppgång under 2011. I våra beräkningar har vi antagit att reporäntan når 1,5 procent det fjärde kvartalet 2011. Det ska ses mot bakgrund av att återhämtningen efter det kraftiga BNP-fallet i år väntas ta lång tid. Därtill kommer att utvecklingen på arbetsmarknaden "släpar efter" den långsamma utvecklingen för efterfrågan och produktion. Arbetslösheten väntas sluta stiga först mot slutet av 2011 och resursutnyttjandet på arbetsmarknaden är då mycket lågt. Svag arbetsmarknad under lång tid talar för måttlig löneökningstakt och samtidigt väntas produktivitetens utvecklingen de närmaste åren bli högre än normalt i takt med att företagen försöker komma till rätta med övertalighet. Lågt inflationstryck från arbetsmarknaden gör att KPIF-inflationen (inflationstakt vid konstant ränta) väntas uppgå till 1-1,5 procent i slutet av 2011, samtidigt som vinsterna i näringslivet börjar återgå till mer normala nivåer.

Delar av Riksbankens direktion vill ha något tidigare räntehöjningar baserat på en, jämfört med den penningpolitiska rapportens, ljusare konjunktursyn. Även "marknaden" räknar med att det kommer räntehöjningar tidigare än vad som ligger i Riksbankens räntebana. Orsaken till marknadsaktörernas syn tycks vara att det är nödvändigt för att förhindra en alltför snabb uppgång av bostadspriserna.

Riksbanken har uttryckt att det finns andra instrument som är lämpligare när det gäller att motverka ohållbara prisstegringar på bostäder. Riksbanken fokuserar därför, med all rätt, på inflation och resursutnyttjande.

Vår syn är att risken för en ohållbar utveckling av huspriserna framöver är relativt liten. Snarare menar vi att stora räntehöjningar under kort tid skulle dämpa husprisutvecklingen alltför kraftigt, vilket skulle hålla upp hushållens sparande och försena återhämtningen. Vi tror att det är bättre med höjningar i små steg under längre tid. Företag och hushåll behöver tid för att anpassa förväntningar och beteende till ett annat ränteläge. Det talar inte för att under kort tid höja räntan från nära noll till 3 procent.

Har låga räntor orsakat finanskrisen?

Den finansiella krisen har återigen väckt frågan om hur penningpolitiken ska förhålla sig till utvecklingen av tillgångspriser i ekonomin, till exempel priset på aktier och bostäder. Flexibel inflationsmålspolitik, den penningpolitik som Sveriges riksbank bedriver, tar traditionellt endast hänsyn till finansiella förhållanden i den mån de påverkar inflation och resursutnyttjande.

Det är idag svårt att se något samband mellan Riksbankens penningpolitik och de svårigheter som har drabbat svenska banker under det senaste dryga året. Dessa beror snarare på den generella förtroendekris för banker som uppstod efter Lehman Brothers konkurs, och på att vissa svenska banker har haft stora engagemang i Baltikum. Andra nivåer på styrräntan hade knappast påverkat dessa förhållanden. Möjligen hade en mer ambitiös övervakning av den finansiella stabiliteten varit verksamt.

USAs centralbanks agerande är mer intressant än Riksbankens. Vissa ekonomer anser att en högre styrränta under perioden 2001 till 2005 hade haft en dämpande inverkan på bostadsbyggande och huspriser, vilket skulle ha minskat risken för en finansiell kris.² Den synen delas inte av alla. Enligt Mervyn King, chef för Bank of England, hade det krävts så kraftiga räntehöjningar för att hålla tillbaka tillgångsbubblan att det hade lett till en djup lågkonjunktur.³ Vice riksbankchefen Lars E.O. Svensson anser att den amerikanska penningpolitiken var ändamålsenlig, givet den information som fanns tillgänglig vid tidpunkten. Han ser inte heller någon anledning att ompröva den flexibla inflationsmålpolitiken.⁴ Mot detta står en uppfattning, som hävdar att centralbanker i högre grad än idag ska försöka dämpa kredittillväxt.⁵

Ett ifrågasättande av penningpolitikens mål och tillämpning har naturligt startat i efterdyningarna av denna kris, den största internationella finanskrisen i mannaminne. Debatten rör frågor som inte har några enkla och givna svar. LO-ekonomerna avser att mer utförligt diskutera frågan om tillgångsprisers betydelse för penningpolitiken och andra viktiga närliggande frågor i kommande rapporter.

Finanspolitiken Varför aktiv finanspolitik?

Aktiv finanspolitik måste motiveras av att det går att påverka hushållens, företagens och kommuner/landstingens konsumtions- och investeringsbeslut i märk-

bar grad. De traditionella invändningarna mot aktiv finanspolitik är att den verkar med fördröjning, att multiplikatorerna är små och att rationella förväntningar gör att företag och hushåll konsumerar mindre när staten konsumerar mer. I samband med finanskrisen har dessa invändningar svag bärighet.

Ett viktigt skäl till det är naturligtvis att många centralbanker redan har sänkt styrräntan till nära noll och att en försvagning av de offentliga finanserna därför kan bidra till att undvika att det uppstår förväntningar om deflation. Risken för att effekterna av en mer ambitiös finanspolitik ska komma för sent, och därmed bidra till en överhettad ekonomi, framstår idag som liten. Svensk ekonomi är, även med en ganska pessimistisk syn på den potentiella produktionen, långt ifrån fullt kapacitetsutnyttjande. Troligen innebär finanskrisen också att fler hushåll och företag upplever det som kallas för kreditrestriktioner, det vill säga att de inte kan låna till konsumtion eller investeringar, trots att det skulle vara rationellt för dem att göra det. I ett sådant läge är finanspolitiska stimulanser särskilt effektiva.

Samtidigt visar historiska erfarenheter att försök att "spara" sig ur kriser ofta resulterar i både fördjupad lågkonjunktur och stora budgetunderskott.⁶ Det finns naturligtvis stora faror med att börja dra tillbaka stimulanser för tidigt, så som skedde i USA 1937 eller i Japan 1997. USA har bedrivit en aktiv, kontracyklisk finanspolitik för att begränsa effekterna av finanskrisen sedan februari 2008. USA har haft den mest kraftfulla diskretionära finanspolitiken, men på grund av de svaga automatiska stabilisatorerna finns det andra länder som sammantaget har en mer ambitiös finanspolitik. OECD-länderna har i genomsnitt lanserat stimulansprogram motsvarande 2,5 procent av BNP.

Offentliga sektorns bruttoskuld
Procent av BNP

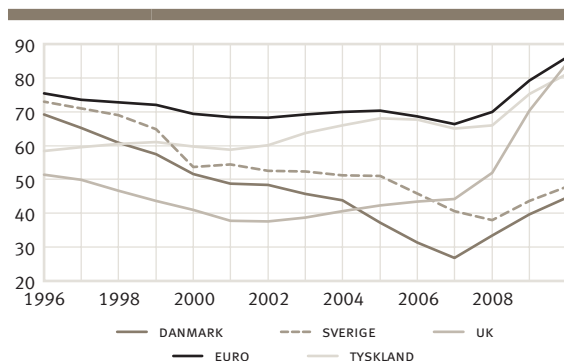


Diagram 5:1

Källa: OECD, Maastricht-definition

2 John B. Taylor (2009), "The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong", NBER Working Paper 14631.
3 Mervyn King (2009), "Finance: A return from risk", Tal, 2009-03-17.
4 Lars E.O. Svensson (2009), "Flexibel inflationsmålspolitik: vilka lärdomar kan dras av finanskrisen?", Tal, 2009-09-21.
5 William R. White (2009), "Should Monetary Policy 'Lean or Clean'?", Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute Working Paper 34.

6 Alan J. Auerbach och William G. Gale (2009), "Activist Fiscal Policy to Stabilize Economic Activity", Jackson Hole Conference, Federal Reserve Bank of Kansas City.

Möjligheterna att bedriva en effektiv aktiv finanspolitik påverkas rimligen av nivån på den offentliga skulden. Om stimulanserna leder till högre räntor på statsskulden finns det risk för att finanspolitiken blir mycket kostsam. Det är dock knappast budgetunderskottets storlek i sig som är relevant för räntorna på statsskulden, utan hur dessa underskott bidrar till den troliga utvecklingen för den långsiktiga skuldkvoten och trovärdigheten i den ekonomiska politiken. En väl utformad stimulanspolitik borde därför i vissa situationer kunna leda till lägre statliga upplåningsräntor, allt annat lika.

Offentligt finansiellt sparande

Procent av BNP

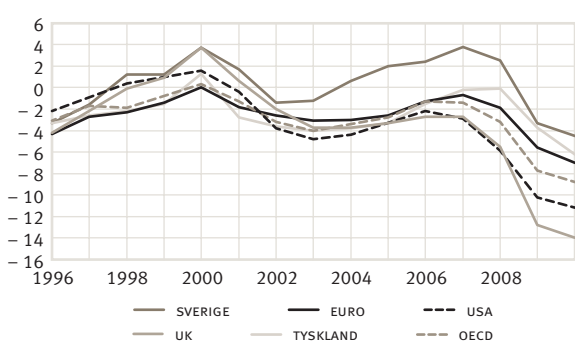


Diagram 5:2

Källa: OECD

Enligt IMF kan en stor statsskuld påverka obligationsräntorna genom flera olika kanaler: högre riskpremier på grund av försämrad solvens, större globalt utbud av statsobligationer och potentiellt högre inflationsförväntningar.

OECD har uppskattat att krisen kommer att leda till att den genomsnittliga offentliga skuldkvoten i OECD-länderna ökar från 75 procent av BNP 2007 till 100 procent av BNP 2010, vilket, enligt OECD, kan innebära att räntan på tioåriga statsobligationer stiger med cirka 0,2 procentenheter.

Permanent skattesänkningar i stället för tillfälliga utgiftsökningar

I den internationella utvärderingen av finanspolitikens inriktning i krisen i industriländerna är ett särdrag särskilt utmärkande: permanenta skattesänkningar beslutas av många regeringar, exempelvis av den nya tyska regeringen och den finska regeringen. Detta trots att den internationella valutafonden, IMF, under början av krisen visade att de mest träffsäkra och minst kostsamma insatserna för att upprätthålla sysselsättning och uppnå effektiv stimulans av efterfrågan består av insatser som görs genom offentliga utgifter. Det mest

tydliga exemplet på en sådan insats är möjligen tidigareläggning av offentliga investeringar, men i det svenska fallet är även statsbidrag till kommuner och landssting en mycket effektiv metod.

Problemet med skattesänkningar som aktiv finanspolitik är att de ger relativt liten utdelning i form av ökad konsumtion och att de får relativt sen effekt. (Däremot visar empiriska studier att permanenta skattesänkningar som är "trovärdigt" permanenta påverkar hushållens konsumtion mer än tillfälliga.) Skattesänkningar bör, enligt teorin, ge större utdelning i form av konsumtion, om de är riktade mot låg- och medelinkomsttagare, som i högre grad har svårt att låna till konsumtion.⁷ Däremot kan temporära skatterabatter på konsumtionsutgifter ge märkbara effekter genom att planerade framtida konsumtionsutgifter tidigare läggs.

Finanspolitiken i Sverige

Finanspolitikens inriktning har varit expansiv under 2009, men inte i tillräcklig omfattning och med i hög grad fel inriktning. Istället för lämpliga temporära åtgärder också på utgiftssidan av statsbudgeten, har permanenta skattesänkningar och skatteavdrag främst stått i fokus. Den svenska borgerliga politiken liknar den som finns i andra länder med högerinriktade regeringar. Krisen har inte föranlett den borgerliga regeringen att lägga om det huvudsakliga upplägget av den ekonomiska politiken.

Regeringens budgetproposition för 2009 innehöll bland annat ett tredje steg i jobbskatteavdraget om cirka 10 miljarder kronor, flera företagsskattesänkningar, liksom en sänkning av arbetsgivaravgifterna. Krisen kom att leda till att regeringen i januari i år lade en tilläggsproposition med bland annat ett permanent ROT-avdrag riktat till hushållssektorn.

I vårens tilläggsbudget lades cirka 10 miljarder kronor till en ökning av anslaget till a-kassersättning och aktivitetsstöd. Detta beskrevs som "satsningar" när det i själva verket var en automatisk följd av att utgifterna för ersättning till arbetslösa stiger när arbetslösheten stiger.

Sedan vårens ekonomiska utsikter har regeringen bytt inriktning mot en betydligt mer expansiv politik – men utan att riktigt motivera varför. Angreppen på dem som ville se en mer expansiv politik tidigare i år har tystnat. Vad hände på vägen?

Att det nu finns ett större utrymme till ofinansierade skattesänkningar och i viss mån utgiftsökningar, har främst motiverats av regeringen med något ljusare prognoser, avklingande risker för mer statliga medel till räddningsaktioner av banker och mindre osäkerhet

⁷ Auerbach och Gale (2009).

om budgetläget. För oss är detta ett resonemang som inte håller ihop logiskt: om de ekonomiska utsikterna ser ljusare ut, borde väl politiken föreslås bli mindre expansiv om den låg rätt i våras?

Att BNP-fallet 2009 skulle bli extremt stort och snabbt rådde det inget tvivel om i april, liksom att det skulle bli i storleksordningen 4–5 procent. Hur BNP skulle bli 2010 och 2011 var svårare att bedöma, men sannolikheten för mycket svag tillväxt tedde sig större än för stark. Att sysselsättningen skulle minska mycket, främst i industrin, stod också klart medan det specifika antalet förlorade jobb var och är svårare att bedöma. Riskerna i det finansiella systemet må ha avklingat allmänt, men samtidigt är de svenska bankernas åtgången främst kopplade till Baltikum och Ukraina, där krisen i produktion och sysselsättning har nått full styrka och sparpaket fördjupar krisen. Osäkerheten om huruvida en devalvering i Lettland blir nödvändig har exempelvis inte minskat.

Den borgerliga regeringens bristande logik kring finanspolitiken tolkar vi som att den i våras ”sparade” till sin valbudget. Det symboliskt viktiga steget med ett fjärde jobbskatteavdrag om 10 miljarder kronor svarar för nära hälften av den aktiva finanspolitiken 2010. LO-ekonomerna anser att detta jobbskatteavdrag inte är tillräckligt effektivt i att motverka fall i efterfrågan då det i alltför hög grad träffar hushåll med mycket hög sparbenägenhet. Sysselsättningsfallet i krisen stabiliseras mer effektivt genom aktiva finanspolitiska insatser av det slag vi presenterar i vårt paket av insatser nedan.

Genom att vänta med att lägga fram en mer stimulerande politik har regeringen försvårat för löntagarna att ta sig igenom krisen. I termer av arbetslöshet och bortfall i produktion blir kostnaden högre. Beprövad erfarenhet säger att god tidsmässig precision är avgörande för hög effektivitet. Hanteringen av finanspolitiken 2009 var under all kritik ur ett löntagarperspektiv.

Regeringen har stärkt normpolitiken genom att lägga ett förslag till riksdagen om att för de offentliga finanserna lagfästa att utgiftstak ska vara treåriga om de används. Det är en skärpning av budgetlagen som vi ifrågasätter. Prognoser över skatteintäkterna är svåra att göra och risken är stor att politikerna av försiktighetsskäl lägger utgiftstaken med betydande säkerhetsmarginal. Utgiftsutrymmet kommer sannolikt att bli underskattat av regeringar, oavsett politisk färg. Politiken leder därmed till strukturellt sett lägre offentliga utgifter. Denna typ av normpolitik leder till att alltför många reformer kommer att genomföras som skattesänkningar. Det ger inte de bästa förutsättningarna för samhällsekonomisk effektivitet.

Exitstrategier

Redan under våren 2009 började flera EU-länder, däribland Sverige, att lyfta fram behovet av att planera för exitstrategier, det vill säga hur man ska kunna rulla tillbaka de finans- och penningpolitiska åtgärder som har gjorts för att begränsa finanskrisens effekter på produktion och sysselsättning.

Enligt Kommissionen uppgår EU-ländernas ”stimulanser” till sammanlagt cirka 2 procent av BNP under 2009 och 2010. Det finns stora skillnader mellan medlemsstaterna vad gäller stimulansernas omfattning och utformning. Inte förvånande finns det ett samband mellan en medlemsstats finansiella utrymme och stimulansernas omfattning. Huvuddelen av stimulanserna i EU-länderna ligger under 2009 och minskar sedan ganska dramatiskt. I detta ligger en stor risk, om det visar sig att den ekonomiska aktiviteten blir svag även under nästa år.

Det finns säkerligen flera olika drivkrafter till att diskussionen om exitstrategier inleddes redan innan det fanns några tecken på egentlig ekonomisk stabilisering. I Europa är det naturligtvis djupt problematiskt att så många medlemsstater bryter mot stabilitetspakten vad gäller budgetunderskott. Särskilt bland de länder som ingår i valutaunionen finns det en rädsla för att den på sikt kan vara hotad om krisen blir inledningen på en längre period av försämringar i de offentliga finanserna. En annan drivkraft ligger troligen i viljan att påverka förväntningarna hos aktörerna på penningmarknaderna, och därmed räntorna på den statliga upplåningen – det skulle alltså vara ett försök att prata ner räntorna. Till detta kommer säkert en grundläggande skepsis hos många europeiska högerregeringar till en mer aktiv finanspolitik (inte minst den svenska).

EU-kommissionen anser att de exitstrategier som formuleras i medlemsstaterna ska innehålla planer både för budgetkonsolidering och för olika så kallade struktureller reformer, då särskilt arbetsmarknadsreformer. Utgångspunkten är att EUs medlemmar så snart som möjligt ska övergå från konjunkturstabiliserande politik till att föra en politik som kan rusta länderna för demografiska utmaningar i form av åldrande befolkningar.

Det stora problemet med inriktningen på denna diskussion är att den kan resultera i att stimulanserna dras tillbaka för tidigt. Då finns en tydlig risk för att en tidig ”exit” leder till en lose-lose-situation, där konjunkturen återigen försvagas, samtidigt som de offentliga finanserna, genom automatiska stabilisatorer, försvagas mer än de skulle ha gjort om stimulanserna legat kvar ytterligare en tid. Denna risk gäller inte minst i förhållande till ECBs penningpolitiska agerande, som troligen kommer att bli helt avgörande för vilka de långsiktiga konsekvenserna i form av persistens blir i Europa.

EU-ländernas offentliga underskott fördjupas i år till 6,0 procent. Under nästa år blir underskottet cirka 7,3 procent, enligt Kommissionens beräkningar. Den absoluta merparten av denna försvagning beror på automatiska stabilisatorer – det vill säga regelstyrda utgiftsökningar och intäktsförsvagningar. Det är av avgörande vikt att de automatiska stabilisatorerna tillåts verka fullt ut och att det inte sker en budgetkonsolidering med sikte på att försvaga dem.

På det europeiska planet visar krisen tydligt på flera svagheter. Allt för många länder har så stora statsskulder att de inte har kunnat bedriva en tillräckligt aktiv finanspolitik, ens under denna exceptionella kris. Det ekonomisk-politiska ramverket, i form av stabilitetspakten, har om det tillämpas strikt, inte heller haft flexibilitet nog att hantera finanskrisen, vilket diskussionen om exitstrategier väl får sägas vara ett uttryck för.

Arbetsmarknadspolitik och insatser för arbetslösa

Risker för långvariga effekter av krisen

Det finns tre övergripande risker med den nuvarande dramatiska försämringen av arbetsmarknaden.

För det första kan den höga arbetslösheten leda till utslagning av arbetskraft och lägre arbetsutbud. Detta inträffade under 1990-talskrisen. Att arbetsutbudet nu riskerar att minska, samtidigt som den demografiska utvecklingen innebär att antalet äldre som lämnar arbetsmarknaden kommer att överstiga antalet unga som träder in, är extra allvarligt. Det finns på sikt risk för en svår situation med hög arbetslöshet och utslagning kombinerad med arbetskrafts- och kompetensbrist. Genom aktiv arbetsmarknadspolitik och program för arbetslösa kan arbetsutbudet upprätthållas. Vi anser att man både måste acceptera mediokra programresultat på kort sikt, som en konsekvens av höga programvolym, och eventuella inläsningseffekter. Detta krävs för att säkerställa ett högt arbetsutbud på lite längre sikt.

För det andra riskerar hög arbetslöshet att leda till bestående hög arbetslöshet, så kallad persistens, på arbetsmarknaden. Även detta inträffade under 1990-talskrisen. Persistens kan uppstå när långtidsarbetslösheten ökar. En snabb och dramatisk uppgång i arbetslöshet leder vanligen till ökad långtidsarbetslöshet. Det finns studier som visar att arbetslöshet i sig försämrar arbetslösas chanser att få ett jobb, bland annat på grund av att arbetsgivarna anser att de sökandes kompetens försämras med tiden, och därmed riskerar långtidsarbetslösheten att bli självförstärkande⁸. Studier visar också att arbetsgivare har en mer positiv syn på

⁸ Se LO-ekonomernas rapport Arbetsmarknadspolitik i kristid (2009) för en vidare diskussion kring persistens och dess orsaker.

arbetssökande som deltagit i arbetsmarknadspolitiska program jämfört med dem som enbart varit öppet arbetslösa. Detta gäller sannolikt främst program som stärker deltagarnas kompetens. Arbetsmarknadspolitiska program är extra viktiga när arbetslösheten är hög och risken för långtidsarbetslöshet ökar.

För det tredje innebär försämringarna i a-kassan, där kraftiga avgiftshöjningar har kombinerats med lägre ersättningar, att individer idag har sämre inkomstrygghet än tidigare. Mer än var tredje arbetslös som är inskriven på Arbetsförmedlingen är inte medlem i någon a-kassa. Bland unga arbetslösa står mer än hälften utanför a-kassorna, och ännu färre har kvalificerat sig för ersättning från a-kassan. De personer som blir arbetslösa riskerar därför i större utsträckning att få mycket låga inkomster under lång tid. En följd av denna politik är en ökad press nedåt på de lägre lönerna, vilket berör alla som arbetar och har löner i den lägre delen av fördelningen. Dessutom riskerar krisen att fördjupas och förlängas eftersom den försämrade a-kassan ger en svag efterfrågestabilisering.

Behovet av en a-kassareform är därför akut. Ersättningsnivån måste höjas och avgifterna måste sänkas avsevärt för att arbetslöshetsförsäkringen ska bli attraktiv för det stora flertalet löntagare. En förutsättning för att flertalet ska kunna få en ersättning motsvarande 80 procent av lönen är, därutöver, att taket för ersättningen höjs rejält. Den som är försäkrad och inte har lyckats få ett arbete innan ersättningsperioden är slut bör erbjudas alternativ som inte innebär sänkt ersättning.

Utbildningsinsatser för att motverka varaktigt hög arbetslöshet

Denna arbetsmarknadskris riskerar att bli djup och pågå under flera år. Därför måste den aktiva arbetsmarknadspolitikens långsiktiga positiva effekter väga tungt i valet av krispolitik. Då måste kompetensförsörjning och högt arbetsutbud stå i fokus. Det finns starka kopplingar mellan utbildningspolitik och arbetsmarknadspolitik och den tidigare måste stödja den senare under krisen.

De med kort utbildning befinner sig i en utsatt position på arbetsmarknaden med låg efterfrågan på arbetskraft, upptrissade kompetenskrav och hård konkurrens om jobben. Det kommer högst troligt att leda till att de i större utsträckning än andra utbildningsgrupper ofrivilligt lämnar arbetskraften.

Det är framför allt inom industrin som sysselsättningen nu faller dramatiskt. De nya industrijobb som kommer att uppstå efter krisen behöver inte vara identiska med dem som nu försvinner. Nya jobb kan uppstå med andra kompetenskrav och i andra regioner än de jobb som försvinner. Det är dessutom långt ifrån

självkärligt att alla förlorade industrijobb kommer tillbaka. Krisen ställer mycket stora krav på väl tilltagna resurser för omställning, reguljär utbildning och arbetsmarknadsutbildning. Utan omfattande utbildningsinsatser finns risk för att den strukturella arbetslösheten ökar påtagligt.

I det korta perspektivet kan det tyckas svårt att åstadkomma positiva individeffekter av aktiva program när efterfrågan på arbetskraft är låg. Mycket talar därför för att inriktningen på den aktiva arbetsmarknadspolitiken bör skifta med arbetsmarknadsläget. Det är i början av en djup nedgång mest lämpligt att satsa på längre, mer allmänna och breda utbildningsinsatser med fokus på att höja utbildningsnivån bland dem med kort utbildning. Regeringen ökar volymerna inom yrkesvux/komvux med 10 000 statligt finansierade platser, till totalt cirka 18 000 platser, under 2010 och 2011. Ökningen kompenserar inte för den stora neddragning av komvuxplatser på cirka 40 000 platser som regeringen har genomfört sedan 2006. Den kvalificerade yrkesutbildningen (KY) ska upphöra under 2010 och istället fhas in i yrkeshögskolan som enligt regeringens budgetproposition ska byggas ut i motsvarande grad.

Möjligheterna till gymnasial vuxenutbildning kommer alltså att vara mindre under denna arbetsmarknadskris än under den föregående högkonjunkturen. Vi anser att komvux behöver byggas ut väsentligt mer än vad regeringen planerar. Vi efterlyser därför en rejäl satsning på ett utbildningslyft för att höja utbildningsnivån och samtidigt motverka hög arbetslöshet. Utbildningslyftet bör för det första kompensera kommunerna för de tidigare neddragningarna som regeringen genomfört och innehålla strukturellt viktiga satsningar på både yrkesvux och teoretiska utbildningar. För det andra behöver utbildningspolitiken avlasta arbetsmarknadspolitiken med allmänna teoretiska utbildningar under krisen. Sammantaget anser vi att utbildningslyftet bör omfatta 50 000 fler komvuxplatser under 2010 och 35 000 fler platser under 2011 än vad regeringen planerar för. Anledningen till den lägre volymen under 2011 är att arbetsmarknadsutbildningen bör få en större roll när konjunkturuppgången är i sikte. Ett utbildningslyft kräver en generös studiefinansiering eftersom arbetslösa inte alltid har valet att påbörja lånefinansierade studier. Vi föreslår därför att arbetslösa ska kunna få studiefinansiering i nivå med a-kasseersättningen för gymnasiala vuxenstudier. Ett utbildningslyft skulle frigöra resurser för Arbetsförmedlingen.

Det är svårt att lyckas med riktade utbildningar till specifika jobb när efterfrågan på arbetskraft är låg. Det visar erfarenheter från 1990-talskrisen. Men när konjunkturuppgången är i sikte och efterfrågan på ar-

betskraft tar fart är däremot satsningar på yrkesutbildningar, anpassade till den kompetens som efterfrågas, att föredra. Trots detta är volymerna inom arbetsmarknadsutbildningen alldeles för låga idag och regeringens ökning med 1 000 nya platser per månad under nästa år är långt ifrån tillräcklig. Vi anser att arbetsmarknadsutbildningen nästa år bör omfatta upp emot 20 000 platser. Det är nästan dubbelt så många platser som regeringen erbjuder. Under 2011 bör antalet platser inom arbetsmarknadsutbildningen öka till cirka 35 000 platser.

Arbetsmarknadskrisen slår olika hårt mot olika regioner, främst beroende på regionala skillnader i branschstruktur. Det är därför viktigt att stimulera den geografiska rörligheten för att motverka persistens i arbetslösheten. Vi anser att flyttningsbidrag, som under de senaste åren har fått en nedtonad roll i arbetsmarknadspolitiken, kan underlätta rörligheten och därigenom minska arbetslösheten. Likaså är det viktigt att infrastruktur och kollektivtrafik planeras så att dagpendling mellan olika orter möjliggörs. Det underlättar en effektiv matchning på arbetsmarknaden.

Omläggning, omorganisation och ökning innebär kvalitetsproblem

Antalet deltagare i konjunkturberoende arbetsmarknadspolitiska program har ökat kraftigt under året. Regeringen räknar i budgetpropositionen med en fortsatt kraftig uppgång som ska landa i 133 000 deltagare, i genomsnitt, under året vilket är 50 000 fler än förra året. Under nästa år förväntas antalet öka ännu mer till, i genomsnitt, 242 000 deltagare för att därefter minska en aning, till 239 000, år 2011.

Detta sker samtidigt som det görs stora förändringar i arbetsmarknadspolitiken, framför allt genom uppbyggnaden av garantierna för arbetslösa vars ersättningsperiod tar slut och för unga som har varit arbetslösa i tre månader. Även genomgripande omorganisationer som har gjorts inom Arbetsförmedlingen sedan år 2007 och som fortfarande inte är klara har påverkat arbetet i myndigheten, liksom en strävan efter att i allt större utsträckning använda kompletterande aktörer i tjänsteutbudet. Under år 2009 har Arbetsförmedlingen haft i uppdrag att erbjuda en tredjedel av deltagarna i jobb- och utvecklingsgarantin samt jobbgarantin för ungdomar upphandlade tjänster eller tjänster som kompletterande aktörer på annat sätt har varit ansvariga för eller delaktiga i. Därtill ställer förändringar i sjukförsäkringen, som innebär ökade krav på sjukskrivna att byta jobb och begränsar ersättningsperioderna, nya krav på myndigheten. Först senare delen av år 2009 och framför allt under år 2010 väntas dessa reformer ge stora effekter i form av ökat inflöde på Arbetsförmedlingen.

Att snabbt utöka och samtidigt göra stora förändringar av verksamheten har inte varit lätt och det finns tecken på att kvaliteten har blivit lidande. Regeringen har gjort starka utfästelser om att erbjuda arbetslösa en plats i jobb- och utvecklingsgarantin när ersättningsperioden i a-kassan tar slut. I september befann sig 69 procent av alla deltagare i konjunkturberoende program i någon av garantierna och den andelen lär växa betydligt i och med att många av alla de som nu blir arbetslösa behöver en plats. Det ställs alltså stora krav på Arbetsförmedlingen att anordna platser även om förutsättningarna inte är de bästa. Detta riskerar att leda till att de som blir arbetslösa får än mindre hjälp av Arbetsförmedlingen innan de genom långvarig arbetslöshet kvalificerar för någon garanti.

Är detta arbetsmarknadspolitik?

En granskning av innehållet i jobb- och utvecklingsgarantin i september visar att upp emot tre fjärdedelar av aktiviteterna antingen handlar om jobbsökaraktiviteter, "coachning", kartläggning, verksamhet hos kompletterande aktörer (som inte är närmare beskriven) eller att arbetsförmedlingen saknar uppgift om aktivitet. Detta leder oss att tro att Arbetsförmedlingen inte, vid varje tidpunkt, lyckas ordna aktiviteter åt alla som är inskrivna i garantierna. Vi drar också den slutsatsen att aktiviteterna i mycket stor utsträckning består av sådant stöd i arbetssökandet – förhoppningsvis med ökad intensitet – som Arbetsförmedlingen sedan länge, vid behov, har kunnat erbjuda arbetslösa utan att kalla det för ett program.⁹ Arbetsförmedlingens kärnverksamhet förefaller alltså allt mer beskrivas som särskilda aktiviteter och program.

Därmed blir det mycket svårt att skilja kompetenshöjande insatser från vanligt stöd till arbetssökande. Även inom jobbgarantin för ungdomar ägnar de sig huvudsakligen åt olika slags jobbsökaraktiviteter. Personer som tidigare skulle ha räknats som öppet arbetslösa räknas alltså nu som programdeltagare. En försvinnande liten del av aktiviteterna i garantierna (1,5 procent) var, i september, utbildning.

Enligt vår uppfattning har begreppet "aktivitet" inom arbetsmarknadspolitiken blivit missvisande. Det är olyckligt att man i redovisningen av verksamheten inte skiljer på aktiviteter som syftar till att öka anställbarheten såsom utbildning eller subventionerat arbete och verksamhet som syftar till att förbättra sökandet efter arbete. Kompetenshöjande verksamhet såsom utbildning, praktik eller subventionerat arbete förekommer i alltför begränsad omfattning.

En förklaring till att så många erbjuds jobbsökarakti-

tiviteter eller liknande står att finna i jobb- och utvecklingsgarantins konstruktion. Den är indelad i tre faser; en första fas som pågår i, som längst, 30 veckor med kartläggning, jobbsökaraktiviteter och förberedande insatser, en andra fas som består av arbetspraktik och arbetsträning och en tredje fas där man hamnar efter 90 veckor som består av sysselsättning hos anordnare med sådana arbetsuppgifter som i ordinarie fall inte skulle bli utförda. Då garantin är under uppbyggnad och arbetslösheten ökande befinner sig många i den första fasen och det var först i våras några deltagare kom till den tredje fasen.

Då det har visat sig att program bättre hjälper deltagarna att få jobb ju närmare arbetsmarknaden de är, är det olyckligt att man i den tredje fasen anvisas till platser utan riktiga arbetsuppgifter. Tvärtom borde de med de längsta arbetslöshetstiderna kunna få subventionerat arbete på vanliga arbetsplatser. Därigenom får de en fördel i konkurrensen om jobben. Risken för att subventionen ges till någon som skulle kunna ha fått jobbet ändå, är liten, då den som får det subventionerade jobbet bevisligen, under en lång tid, inte har kunnat få ett jobb.

Inför nästa år har regeringen introducerat en ny arbetsmarknadspolitisk insats som heter Lyft. Det är deltagare i de båda garantierna som i maximalt sex månader, eller tre månader för ungdomar, kan få någon form "aktivering". Aktiveringsinsatserna ska ges inom miljö, skogsvård, kulturarv, omsorg och skola, i statlig eller kommunal verksamhet eller ideella organisationer. Beskrivningen av lyftet påminner om jobb- och utvecklingsgarantins tredje fas och om ALU som fanns på 1990-talet. Även ALU omfattade främst arbetsuppgifter som inte utfördes på den reguljära arbetsmarknaden, bland annat för att undvika undanträngningseffekter, och gav därför ytterst begränsad yrkeserfarenhet. Vi ser hellre att denna typ av program bedrivs på den ordinarie arbetsmarknaden i form av praktik eller subventionerad sysselsättning. När det är nödvändigt att, inom arbetsmarknadspolitiken, skapa arbetsuppgifter anser vi att dessa bör ges som avlönat arbete, gärna i likhet med de tidigare plusjobben.

LO-ekonomernas förslag

Finanspolitiken för stram

I vårens Ekonomiska Utsikter lade vi fram ett 7-punktsprogram med ekonomisk-politiska förslag som borde genomföras under åren 2009–2011 för att motverka krisens negativa effekter för löntagarna och svensk ekonomi. Krisen är långt ifrån över och vändningen i Sverige och internationellt går trögt. Vi ser fortsatt behov av en kraftigt stimulerande ekonomisk politik för att motverka varaktigt utslagning av arbetskraft och produktionskapacitet, och för att öka den effektiva efterfrågan i ekonomin.

⁹ Teoretiskt sett är det möjligt att samtidigt vara registrerad i någon jobbsökaraktivitet och någon mer kompetenshöjande aktivitet. En blick på antalet deltagare i olika aktiviteter visar dock att detta inte kan ske i någon större omfattning.

Den ekonomiska krisen har slagit särskilt hårt mot den svenska exportindustrin. Det är fortfarande svårt att skönja i vilken grad fallet i efterfrågan beror av kortvariga faktorer och i vilken grad den beror av faktorer av strukturomvandling. Denna osäkerhet gör det motiverat med extraordinära stöd till industrin.

Finanspolitiken för 2009 är för stram i förhållande till det stora fall som uppstår i efterfrågan. Regeringen kan inte längre åtgärda detta, men en tilläggsbudget för 2010 bör läggas, eftersom budgetpropositionen 2010 inte är tillräcklig för att hantera krisen väl sett ur ett löntagarperspektiv.

Svenska statsfinanser

De svenska statsfinanserna är mycket starka. Det finns därför inte budgetmässiga skäl att ta risker med produktion och sysselsättning. Självfallet är det av största vikt att upprätthålla hög trovärdighet för starka offentliga finanser, både i förhållande till medborgarna och till aktörerna på penningmarknaden. I nuläget finns dock inte någon målkonflikt mellan att ytterligare stödja produktion och sysselsättning och att upprätthålla hög trovärdighet för de offentliga finanserna på kort eller lång sikt. Tvärtom kan en väl utformad stimulanspolitik öka trovärdigheten för de offentliga finansernas långsiktiga hållbarhet.

EU-nivån – en förlorad möjlighet?

En stor del av efterfrågebortfallet har uppstått därför att hushåll i Västeuropa och USA har skjutit upp inköp av främst bilar, men även av andra sällanköpsvaror som vitvaror och möbler. Genom tidsbegränsade skatterabatter hade det varit möjligt att stimulera hushållen till att tidigarelägga inköpsplaner, med goda BNP-effekter. Denna typ av varor handlas dock i stor utsträckning på den internationella marknaden och en konsumtionsstimulans i ett enskilt land får därför begränsad effekt på detta lands produktion. Läckaget av insatsen till import blir stort. Som exempel kan nämnas att cirka 80 procent av svenska hushålls bilinköp består av utländska märken.

Om Sverige ensamt skulle genomföra en tidsbegränsad momssänkning med 10 procent under ett år på bilar, möbler, vitvaror och hemelektronik, skulle en stor del av efterfrågan riktas mot utlandet och BNP-effekten begränsas till cirka 0,5 procent. Skulle i stället övriga länder i Västeuropa göra likadant, skulle BNP-effekten i Sverige ungefär dubblas, eftersom andra länders efterfrågeökning då även skulle riktas mot den svenska ekonomin.

En mycket bra konsumtionsstimulans i denna kris hade utan tvivel varit en samfällad sådan i EU. En skrotpremie för bilinköp eller en tillfällig momssänkning riktad till sällanköpsvaror hade båda varit goda eko-

nomisk-politiska vägval. Men EU-nivån har varit en besvikelse genom krisen. Medlemsstaterna har i omfattning ungefärligen följt den åtgärdsplan för stimulanserna som beslutades om, men utan samordning och därför med mindre effektivitet i verkningsgraden för produktion och sysselsättning.

Vår syn är att även om EU-länderna inte har eller bör ha en gemensam finanspolitik så hade denna typ av konsumtionsstimulanser kunnat samordnas politiskt inom ramen för självständiga medlemsstater. Det hade varit en god väg att hantera den dramatiska arbetslösheten i unionen och de risker för varaktigt högre arbetslöshetsnivåer som följer med den.

Stärkta automatiska stabilisatorer: a-kassa och inkomststöd

Så kallade automatiska stabilisatorer – regelstyrd finanspolitik – är ett betydelsefullt inslag i en politik för att snabbt stabilisera efterfrågan vid konjunktursvängningar. Stabilisatorerna är mindre nu än under 90-talskrisen och bör därför stärkas.

En permanent reform av arbetslöshetsförsäkringen är en viktig del av stärkta stabilisatorer. Arbetslösa har svårt att upprätthålla sin konsumtion med den försvagade försäkring som regeringen skapat. En reform bör innehålla en kraftigt sänkt avgift som inte skiljer sig åt mellan a-kassorna på grund av arbetslöshetsnivån, höjda inkomsttak och ett återställande av ersättningsnivån till 80 procent av tidigare inkomst.

Vid en arbetslöshet om cirka 9 procent 2010 och 10 procent 2011 (ILOs definition), i enlighet med vår prognos, leder det till en årlig kostnad om 20 till 25 miljarder kronor. Reformen är permanent, men utgiftsökningen för staten är det inte, eftersom den är avhängig av hur framgångsrik sysselsättningspolitiken är. Kostnaden för förbättringarna av arbetslöshetsförsäkringen minskar när arbetslösheten sedan sjunker.

Den borgerliga regeringen anser att det finns utrymme och är effektiv krispolitik att permanent försvaga statsfinanserna med jobbskatteavdragen. Kostnaden för vårt förslag till varaktig a-kassareform kan därför ställas mot steg 3 och 4 av jobbskatteavdraget, som sammanlagt uppgår till cirka 20 miljarder kronor i permanent försvagning av statens skatteinkomster. En a-kassareform av detta slag har positiva effekter på inkomstfördelningen, förutom att den har stabiliseringspolitiska vinster och utgör en grundbult i den svenska modellen för arbetsmarknaden. Det finanspolitiska rådet har konstaterat att både jobbskatteavdraget och en stärkt arbetslöshetsförsäkring kan beskrivas som strukturella reformer. Rådet konstaterar att valet mellan dem beror på värderingar och ideologi. I valet mellan sänkt skattekvot och positiva fördelningseffekter väljer vi det senare.

Det är svårt att bedöma hur effekterna på produktion och sysselsättning kommer att bli under de två kommande åren av det faktum att cirka en halv miljon personer har gått ur arbetslöshetsförsäkringen. Det är dock uppenbart att en a-kassereform av det slag vi föreslår i nuläget inte kommer att kunna höja inkomsterna för en del hushåll som drabbats av arbetslöshet. Vi vill undvika att inkomstklyftorna ökar genom krisen eftersom det både har samhällsekonomiska och sociala kostnader på kort och längre sikt.

För att motverka ökade inkomstskillnader vill vi därför också föreslå stärkta transfereringar till hushållen. Dessa bör utformas med hjälp av de mest träffsäkra instrumenten för hushåll med låga inkomster. Exempel på varaktiga reformer är att återställa värdet av barnbidraget och flerbarnstillägget i reala termer till vad de var vid den senaste höjningen. Man bör också se över vilka åtgärder som kan göras i bostadsbidrag och bostadstillägg för pensionärer. Vissa av dessa transfereringar bör värdesäkras genom indexering.

Kommuner och landsting: tillfälliga statsbidrag även 2011 och kommunbuffert

Tilläggsbudgeten för 2009 och budgetpropositionen för 2010 ger kommuner och landsting tillfälliga statsbidrag under 2010 som sammanlagt uppgår till 17 miljarder kronor. Detta är i linje med de rekommendationer vi gjorde i vårens Ekonomiska Utsikter.

För 2011 har regeringen ännu inte gjort några utfästelser. Kommuner och landsting behöver ha goda möjligheter att planera sin verksamhet och statsbidragen till kommunerna behöver höjas med cirka 15 miljarder kronor 2011. Det skulle göra det möjligt för kommunerna att upprätthålla kvaliteten i det offentliga åtagandet och minska riskerna för kommunala uppsägningar, i detta för arbetsmarknaden mycket känsliga läge.

En rimlig farhåga är att kommunerna kan komma att strama åt för tidigt då uppgången väl kommer i svensk ekonomi. Detta sammanhänger med utformningen på kraven kring budgetering i kommunerna. Reformen att stabilisera kommunernas skatteinkomster över konjunkturcykeln – det vi kallat en "kommunbuffert" – bör genomföras.

Kvalitetshöjning i aktiva insatser till arbetslösa: arbetsmarknadsprogram och utbildningslyft

När det gäller platser har regeringens arbetsmarknadspolitiska program tillräcklig omfattning 2010 och 2011. Däremot är det uppenbart att programmen innehåller för lite av aktiv arbetsmarknadspolitik och utbildning för att bli effektiva. Den ensidiga inriktningen på hög sökaktivitet hos arbetslösa är felaktig och riskerar att leda till att fler än nödvändigt hamnar i långvarig arbetslöshet.

När det gäller arbetsmarknadspolitiken måste fokus därför ligga på att tillföra mer resurser till kvalitet och innehåll. Under 2010 behövs ytterligare cirka 5 miljarder kronor och 2011 cirka 7 miljarder kronor per år utöver regeringens politik för att säkra kvaliteten i programmen och förmedlingsverksamheten. Kvalitetshöjningen ger exempelvis utrymme för betydligt fler platser i arbetsmarknadsutbildningar samt praktikplatser med säkring av utbildningsinslag genom handledarbidrag till arbetsplatser som inrättar sådana platser.

I en situation där sysselsättningen faller så snabbt som den gör nu kan arbetsmarknadspolitiken inte bära hela ansvaret, utan den måste kompletteras av insatser inom ramen för det ordinarie utbildningssystemet.

Regeringen har, netto, dragit ner platserna inom den kommunala vuxenutbildningen med ungefär 30 000 platser. Vi efterlyser därför en stor satsning på ett utbildningslyft för att höja utbildningsnivån i arbetskraften och samtidigt motverka hög arbetslöshet genom krisåren. Utbildningslyftet bör omfatta 50 000 fler komvuxplatser under 2010 och 35 000 fler platser under 2011 än vad regeringen planerar för. Ett sådant utbildningslyft bedömer vi skulle kosta cirka 6 miljarder kronor per år under 2010 och 2011.

Extraordinära stöd till industrin

Den ekonomiska krisen har slagit särskilt hårt mot den svenska exportindustrin. Det är fortfarande svårt att skönja i vilken grad fallet i efterfrågan beror av faktorer – kreditrestriktioner, fall i förtroende, etcetera – som kan vända relativt snabbt, eller av faktorer med mer långvarig effekt, det som brukar kallas struktur- omvandling. Osäkerheten gör det fortsatt motiverat att ge extraordinära stöd till industrin, så att värdefull produktionskapacitet inte går förlorad i onödan.

Regeringen har hittills varit ovillig att bidra till att rädda kvar industriproduktion i Sverige genom statligt stöd. En lösning som bör prövas är dock en treparts-samverkan, där såväl stat, som företag och anställda, är med och bidrar. I en sådan modell kunde industrins anställda, få delta i utbildning en dag i veckan under 2010 med ekonomisk ersättning på a-kassenivå under 2010. Med ledning av krisavtalens förekomst skulle en sådan lösning kunna omfatta cirka 70 000 personer. Statens kostnader för detta skulle uppgå till ungefär 2 miljarder kronor. Säkra varaktiga goda effekter i form av höjd utbildningsnivå i arbetskraften skulle uppstå.

Det kan också vara värt att pröva andra metoder för att hålla uppe industrins investeringar, och därigenom även stödja efterfrågan på många av industrins produkter. I Norge finns genom ändringar i skattelagstiftningen möjlighet för vissa företag att "låna" av förväntade framtida förlustavdrag, för att därigenom tillfälligt hålla nere skattebelastningen och förbättra likviditeten.

En annan metod med liknande effekt, har varit en del av stimulanspaketet i USA. Där kan företag skriva av exempelvis maskin- eller fordonsinvesteringar snabbare än normalt, vilket i praktiken innebär ett räntefritt lån från staten.

Byggsektorn: tillfälligt större ROT-avdrag och offentliga investeringar

Ett tillfälligt och mer omfattande ROT-avdrag (reivering och tillbyggnad) bör genomföras som omfattar fastighetsägare av flerfamiljsbostäder och bör vara utformat så att staten subventionerar ungefär en tredjedel av arbetskostnaden. Kostnaden för ett sådant bedömer vi skulle uppgå till cirka 3,5 miljarder kronor per år under 2010 och 2011. Det nuvarande permanenta ROT-avdraget riktat till hushåll bör samtidigt göras om, bli något mindre generöst samt tidsbegränsat för att mer styra utgiftsbesluten till åren 2010 och 2011.

Satsningar på nya offentliga investeringar är möjliga, bör planeras och sättas igång. Omfattningen bör vara cirka 5 miljarder kronor utöver regeringens anslag under 2010 och 15 miljarder kronor under 2011.

Återreglering av finansmarknaden

Finansiella kriser leder ofta till stora realekonomiska kostnader, i form av förlorad produktion och högre arbetslöshet. Kostnaderna bärs i oproportionerligt hög grad av vanliga löntagare. Det visar den kris vi nu upplever. En återreglering av de finansiella marknaderna är därför av strategisk vikt för breda löntagargrupper och bör ses som ett av de viktigaste inslagen i en framgångsrik arbetsmarknads- och sysselsättningspolitik. Målet för reglering och tillsyn är att uppnå en finansiell sektor som bidrar till en välfungerande kreditförsörjning, men som inte kan välta över kostnader och risker på staten.

Historiskt finns en tradition av att regleringen har utformats i nära samarbete med företrädare för branschen. Det är en tradition som måste brytas. När det gäller finansiell reglering och tillsyn saknas förutsättningar för samsyn. Finansiell verksamhet är förknippad med stora så kallade externaliteter. En effekt av det är att banker och andra finansiella företag på grund av olika former av statliga garantier får lägre kapitalkostnader.

Finansiell verksamhet är ofta gränsöverskridande och det finns stora fördelar om många länder följer samma regleringsprinciper. För Sverige är det naturligt att söka lösningar inom EU. För att säkra demokratiskt inflytande och att det finns tillräcklig bred och djup kompetens i våra beslutande församlingar bör regeringen tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning med uppdrag att analysera finanskrisen och skapa sig en egen bild av hur liknande kriser kan förebyggas i framtiden.

I den internationella debatten finns många förslag på ny eller utvecklad reglering. Det viktiga är att reglering och tillsyn samverkar på ett sätt som säkerställer att den finansiella sektorn har sunda drivkrafter och inte kan destabilisera den reala ekonomin. Det kräver bland annat:

- **Mer och bättre kapital.** Bankerna behöver hålla betydligt mer riktigt riskkapital – det vill säga eget kapital – i förhållande till sina tillgångar än de gör idag. Det kommer att leda till ett mer begränsat risktagande och minska sannolikheten för att samhället behöver stå för förluster i banksektorn.
- **Tillsyn med högre ambitioner.** Ansvariga myndigheter – i Sverige Finansinspektionen – behöver mer resurser och högre kompetens. Inriktningen på tillsynen ska vara systemskydd. Det kräver en förmåga att analysera hur nya finansiella instrument och affärsmetoder påverkar riskerna i det finansiella systemet. Internationellt samarbete är också nödvändigt att utveckla.
- **Reglera "systemviktiga" företag.** Alla finansiella företag som har en sådan storlek eller en typ av verksamhet att de kan påverka den finansiella stabiliteten måste omfattas av ändamålsenlig reglering och tillsyn.
- **Rätt pris på statliga garantier.** Staten kommer alltid att uppfattas som garant för viktiga finansiella företag, särskilt bankerna. För att undvika att staten subventionerar dessa företag och därigenom uppmuntrar ytterligare risktagande krävs att bankerna betalar det fulla värdet av denna förstärkning i form av en "försäkringspremie".
- **Ersättning en stabilitetsfråga.** Det bör vara ett myndighetsansvar att säkerställa att de belöningsystem som finns i finansiella företag inte bidrar negativt till den finansiella stabiliteten.

På samtliga dessa områden finns det idag spännande förslag som diskuteras inom EU eller bland G20-länderna och som på ett mycket märkbart sätt skulle bidra till att förbättra den finansiella sektorns funktionssätt, ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Vid sidan av dessa "traditionella" förslag finns flera exempel på mer innovativa lösningar. Ett sådant är att stora finansiella institutioner ska ha ett "testamente", så att det faktiskt går att avveckla dem under ordnade former. Ett annat är att skulder under vissa förhållanden ska kunna konverteras till eget kapital. Båda förslagen är klart intressanta, men det är än så länge oklart vilket politiskt stöd de har och de kräver offentlig utredning.

Det är svårt att veta hur verksam och ambitiös den finansiella regleringen kommer att vara på några års sikt. Skillnaden mellan de ursprungliga förslagen och

slutlig lagstiftning kan också bli stor. Ett exempel på det är det förslag som EU-kommissionen har lagt fram på reglering av alternativa investeringsfonder. Där verkar det som att det svenska ordförandeskapet bidrar till att göra regleringen mindre skarp och ambitiös. Det finns också tydliga exempel på att de stora bankerna som motsätter sig en mer långtgående reglering aktivt motarbetar en effektiv reglering.

Konsekvenserna av denna kris riskerar att bli de svåraste för löntagarna och välbefindandet i mannaninne. Vi upprepar därför träget vår syn – det är avgörande att regeringen och riksdag ytterligare bidrar med politik för att motverka utslagning av både människor och produktionskapacitet under åren framöver.



Ekonomiska utsikter

LO-ekonomerna har sedan 1947 publicerat en serie konjunkturrapporter, *Ekonomiska utsikter*. Rapporterna kommer två gånger om året, vår och höst.

I *Ekonomiska utsikter* analyserar och diskuterar LO-ekonomerna den samhällsekonomiska utvecklingen i Sverige och omvärlden.

En viktig uppgift för LO-ekonomerna är att påverka den samhällsekonomiska debatten. I rapportserien presenteras analyser och argument som bygger på arbetarrörelsens grundläggande värderingar, med LO-förbundens medlemmar i fokus. Den ekonomiska debatten i vårt samhälle präglas ofta av andra värderingar. *Ekonomiska utsikter* bidrar därmed till att bredda och nyansera den samhällsekonomiska debatten, ge motbilder, alternativa analyser och nya argument.

Rapporten beställs från LO-distribution:

lo@strombergdistribution.se

Telefax: 026-24 90 26

November 2009

ISBN 978-91-566-2574-9

www.lo.se

PÅ OMSLAGET:

Nathalie Bjurgard, 22 år, Elektrikerförbundet,
elmontör, Ohmegi Elektro AB, Sollentuna

FOTO: Lars Forsstedt